

שער ההלכה

הלכות חג השבועות

מן התורה

נאמר בתורה (דברים טו ט): "שָׁבְעָה שָׁבַעַת תִּסְפֹּר לָךְ מֵהַחֵל חֶרְמֶשׁ בְּקֶמֶה תִּחַל לִסְפֹּר שָׁבְעָה שָׁבַעַת: וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבְעוֹת לַה' אֱלֹהֶיךָ מִסֹּת [ד'] נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן, כְּאֲשֶׁר יְבָרְכֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ".

חיבת עם ישראל לתורה

אמרו חז"ל, תלתה התורה את יום חג השבועות בדיוק בסיום ימי ספירת העומר, לפי שכאשר התבשרו ישראל בצאתם ממצרים שעתידים הם לקבל את התורה לסוף חמישים יום - מפאת חיבתם לתורה, החלו לספור כל יום שעובר: הנה עבר יום אחד, הנה עברו שני ימים, הנה עברו שלושה, וכן הלאה בכל יום ויום, כי היה נדמה בעיניהם כזמן ארוך, מרוב שנכספה וכלתה נפשם לקבל את התורה, ולכן נקבעה הספירה לדורות, כדי לעורר בנו גם כן את אותן רגשות אהבה, חיבה וכיסופים לקבלת התורה מחדש בכל שנה ושנה בימים אלו. (דש)

הכנה לקראת מתן תורה

בדרך כלל כשאדם מצפה לאירוע מיוחד, שהוא אוהבו מאוד ונכסף אליו, כמו יום חתונתו ושמחת ליבו, אינו סופר 'הנה עבר יום אחד', 'הנה עברו שני ימים', אלא סופר 'הנה נשארו עוד חמישים יום', 'עוד ארבעים ותשעה יום', אם כן מדוע עם ישראל לא מנו כן? ומבארים בעלי המוסר, כי עם ישראל כשיצאו ממצרים היו בארבעים ותשעה שערי טומאה, ולא היו ראויים לקבל את התורה, אך הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו עליהם, בכל יום שהמתינו לקבל את התורה, הוציאם משער טומאה אחד והכניסם כנגד לשער קדושה אחד, עד שהגיעו ביום מתן תורה לארבעים ותשעה שערי קדושה, ואז קבלו את התורה. נמצא שהיה להם ענין מיוחד גם בעצם ימי ההמתנה לקבלת התורה, כי לבד ממה שנכספה וכלתה נפשם ליום המיוחד, גם במשך הימים שהמתינו התעלו ברוחניות, התקדשו ונטהו בהם עוד ועוד, לכן ספרו את הימים האלו, לאות הנה יום אחד שהתעלינו בו, יום שני שהתעלינו, וכן הלאה. לא כן, כשאדם ממתין ומצפה ליום חתונתו, אין לו שום תועלת בימים שבינתיים, ואדרבה הלוואי שלא היו, והיה כבר מגיע היום המיוחד מיד, לכן אין הוא מונה את אותם ימים.

ימי קדושה ושמחה

הימים שמיום א' בסיון עד י"ב בסיון, הם ימים קדושים ושמחים לעם ישראל, ולכן אין אומרים בהם וידוי ותחנונים. כי הנה א' בסיון הוא ראש חודש. יום ב' עד יום ה' בסיון, אלו ארבעה ימים שהכין משה רבנו את עם ישראל לקראת מתן תורה, כמבואר בהרחבה לעיל בשער האגדה. יום ו' בסיון הוא יום מתן תורה. ושאר הימים אף הם ימי שמחה, כי נצטוונו בזמן שבית המקדש קיים, להקריב קרבן עולת ראיה וקרבן חגיגה בשלושת הרגלים. ולמדו חז"ל שאם לא הספיק להקריב את הקרבן ביום טוב של שבועות, יש לו תשלומים להקריב עד י"ב בסיון.

קישוט בתי הכנסת והבתים בבשמים

בגמרא מסכת שבת (דף פח עמוד ב), אמר רבי יהושע בן לוי: כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה במתן תורה, התמלא כל העולם כולו בשמים. אך מכיון שמהדיבור הראשון התמלא כל העולם, אם כן הבשמים שנוצרו מהדיבור השני להיכן הלכו? אלא הוציא הקב"ה רוח מאוצרותיו, והיתה הרוח מעבירה את הבשמים הראשונים לגן עדן. וזכר לזה נהגו לשטוח בערב החג עשבי בשמים ושושנים בבתי הכנסת ובבתים.

ובחוקותיהם לא תלכו

יש שלא נהגו להעמיד עשבי בשמים בבתי הכנסת, כיון שגם הגויים מעמידים בשמים בחגים שלהם בבתי תפלתם, ואם כן חששו שמא המעמיד בשמים עובר על ציווי התורה שלא ללכת בחוקות הגויים, כמו שנאמר (ויקרא יח ג) 'ובחוקותיהם לא תלכו'. אבל להלכה באמת אין בזה איסור, כמו שכתב רבנו יוסף קולון, שדוקא בחוק שהוא בלי טעם, בזה אסרה התורה שלא ללכת אחר חוקות הגויים, אבל בחוק שיש בו הבנה וסיבה טובה, כמו כאן שהמטרה היא לייפות את בית הכנסת לכבוד מתן תורה, וגם זכר למעמד הר סיני שהתמלא העולם כולו בבשמים, בזה אין לחוש לחוקות העמים. וכן פסקו הר"ן, הריב"ש, מהריק"ש והרמ"א (יורה דעה סימן קעח סעיף א) ועוד.

חזיון למנהג זה אנו מוצאים ב'תרגום שני על מגילת אסתר' על הפסוק (ג ח) "ודתיהם שונות מכל עם" - מספר המן למלך אחשוורוש על חגי ישראל בתוספת השמצות ושקרים, וכשמגיע לחג השבועות אומר המן: "מנהגם של היהודים להכנס לבתי הכנסת בחג השבועות שהם קוראים אותו 'עצרת', ולהשליך פרחי שושנים ותפוחים וללקט אותם, ואומרים שזה היום שניתנה התורה לאבותינו על הר סיני". ע"כ.

ומעשה בבית הכנסת של הגאון החתם סופר, שהיו נוהגים בכל ערב שבועות לקשטו בענפי אילנות ומיני בשמים שריחם הטוב היה נודף למרחוק, ובמקום מושבו של החתם סופר היו עושים כילה מיוחדת מענפי אילנות ושושנים. שנה אחת אירע שאחד הגבאים ביטל את המנהג ונתן הוראה שלא לעשות כן. כאשר בא החתם סופר בערב החג לבית הכנסת וראה ששינו את המנהג שהיו נוהגים בכל שנה, הרע לו מאוד והקפיד על הגבאי הזה, ונענש משמים בעונש קשה, ה' יצילנו.

ובאמת שמנהג זה לתת בשמים וענפים בבתי הכנסת ובבתים בחג השבועות, כתבוהו עוד רבים מהפוסקים, ומהם: המגן אברהם, מרן החיד"א, מדרש תלפיות, רבנו חיים פלאגי, אמרי אש, הכתב סופר, מהר"ם שיק, רבי יוסף שאול נתנון בספרו יוסף דעת, המהרש"ם, ילקוט הגרשוני, ועוד אחרונים רבים. וכן פסק הרמ"א (סימן תצד סעיף ג): "נוהגים לשטוח עשבי בשמים בשבועות בבתי הכנסת ובבתים, זכר לשמחת מתן תורה". ומנהג ישראל תורה הוא. (יחודי חלק ד סימן לג. שו"ת)

❦ ההכנות לחג ❦

לשמוח ולשמח

נאמר בתורה (דברים טז ט-יא): "וְעָשִׂיתָ חַג שְׁבֻעוֹת... וְשִׂמַּחְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ, אֵתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וְהַלְוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיְתוֹם וְהָאִלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׂכַן שְׁמוֹ שָׁם".

וכתב הרמב"ם (פ"ו מהלכות יום טוב הלכה יז): חייב אדם להיות שמח וטוב לב במועד, הוא ואשתו ובני ביתו וכל הנלווים אליו. ומצוה שישמח לכל אחד כפי הראוי לו, כיצד? הקטנים נותן להם קליות ואגוזים וממתקים. והנשים קונה להן בגדים ותכשיטים נאים כפי ממונו. והאנשים אוכלים בשר ושותים יין. ע"כ.

והעיד רבי חיים ויטאל על רבנו האר"י ז"ל (שער המצוות לו ע"ב), וזו לשונו: בענין מדת הנדיבות והוותרנות, ראיתי למורי ז"ל שלא היה חושש בעצמו להתכבד במלבושים

נאים יותר מדאי, גם במאכלו היה אוכל דבר מועט מאוד, אבל במלבושי אשתו היה זהיר מאוד לכבדה ולהלבישה, והיה מפיק כל רצונה, אף אם לא היתה ידו משגת כל כך. עכ"ל. ופשוט וברור, שכל מה שצריך להשתדל להפיק את רצון האשה, הוא במלבושים צנועים ההולמים את ההלכה, ולא חס ושלום בגדים צמודים וכיוצא בהם, שהלובשת אותם עוברת על איסורי תורה חמורים, ומכשילה את הרבים באיסור התורה "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". ודי בזה למבין.

כתב הרמב"ם (שם יח): "וכשאוכל ושותה בחג, חייב להאכיל לגר, ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האומללים, אבל מי שנועל דלתות ביתו ואוכל ושותה עם בניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש, אין זו שמחת מצוה, אלא שמחת כרסו".

אין שמחה גדולה ומפוארה אצל הקדוש ברוך הוא אלא "לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים, שהמשמח לב האומללים האלו, דומה לשכינה, שנאמר: 'להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים'". (רמב"ם הלכות מגילה פרק ב הלכה יז)

כתב בספר החינוך (מצוה תפח): "העובר על זה ואינו משמח את עצמו ובניו ואת העניים כפי יכולתו לשם מצות הרגל, ביטל מצות עשה מן התורה".

אשרי משכיל אל דל

סיפר רבי מאיר רפאל זצ"ל מיזד: כשעליתי לירושלים בשנת תרפ"ג, דרתי באותה חצר יחד עם הרב אברהם עדס זצ"ל, הרב היה גר למעלה - ואני למטה. פעמים היה הרב קורא לי לעשות לו איזו עבודה בביתו, והיה משלם לי שכר כפליים. והייתי אומר לו: אדוני הרב, זה יותר מדאי השכר שנתת לי. והיה משיב לי: כתוב בתורה, "ואהבתם את הגר", ומה הגר שבא במקלו ובתרמילו כל כך צריך לאהבו - אנחנו, בני אברהם יצחק ויעקב, ואתה, ששמת נפשך בכפך ובאת מחוץ לארץ לארץ ישראל ולירושלים, לא כל שכן? ותמיד היה ממציא לי איזו עבודה שלא שווה אפילו שני גרוש, והיה משלם לי חמשה גרוש.

פעם, בערב החג, לא היתה לי פרוטה בכיס אפילו כדי לקנות ירק, והייתי עומד ברחוב נע ונד, זה קונה וזה מוכר, וזלגו עיניי דמעות בסתר. הרב עבר בדרך וקרא אותי: "מאיר, מאיר, בוא". ניגשתי אליו, ואמר לי: "בוא לביתי ונעשה חשבון כמה כסף אני חייב לך". השבתי לו: "אדוני הרב, אין לי שום חשבון, יען מה שעבדתי לך שילמת לי כפליים!" אמר לי: "לא, יש לנו חשבון, בוא אלי לבית". הלכתי אתו ונתן לי עשרים וחמישה גרוש, ואמר לי: "לך תעשה הוצאות יום טוב הקדוש". אמרתי לו: "אדוני הרב, מדוע נתן לי? הלא אינך חייב לי כלום!" השיב לי: "לך תקנה מצרכים לכבוד יום טוב!"

אז הרגשתי בוודאי שהרב יש לו רוח הקודש, והיו בעיניי עשרים וחמישה גרוש אלו כעשרים וחמש לירות [פי מאה], ושמחתי כמוצא שלל רב. (מעין המועד סוכות שכא)

בזמן בית המקדש היתה מצוה על ישראל לשמח את הכוהנים הלויים [שנאמר: "ושמחת בחגך אתה... והלוי..."] מפני שהיו עובדים בבית המקדש ומורים הוראות בישראל, כמו שנאמר: "יורו משפטין ליעקב ותורתך לישראל". ובזמננו, שאין בית המקדש, **מצוה לשמח את האברכים שלומדים תורה יומם ולילה**, ומורים הוראות בישראל, שהם במקום הכוהנים, כמו שאמרו חז"ל (מנחות קי ע"א): תלמידי חכמים שעוסקים בתורה, מעלה עליהם כאילו עוסקים בעבודת בית המקדש. (בנין שלמה להגר"ש הכהן מוילנא. צט)

"אמר הקב"ה: אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך"

על הפסוק בתורה (דברים טו יא): "וְשִׂמְחָתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ, אֶתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ, וְהָלֹוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיְתוּם וְהָאֲלֻמְנָה. פִּירְשׁוּ חֹזֶ"ל (מדרש אגדה) "אמר הקב"ה: לי יש ארבעה בני בית, שהם: הלוי, הגר, היתום והאלמנה. ולך יש ארבעה בני בית, שהם: בנך, ובתך, ועבדך ואמתך, אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך".

ומעשה שהיה לפני כארבעים שנה, בהיות מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א הרב הראשי לעיר תל אביב, קרא לאחד מעשירי העיר לפני חג הפסח, שיתרום מכספו עבור האברכים שבעיר העוסקים בתורה יומם ולילה, והרחיב עמו דיבור ושיח על המעלה הגדולה שבדבר, והזכיר לו גם את דברי חז"ל הנ"ל: "אמר הקב"ה: אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך". אך הלה לא היה חפץ בברכה ותרחק ממנו, ולא תרם מכספו כלל, בטענות שוא שאין הוא מרוויח כל כך, ואין באפשרותו לתרום, עד שמדבריו היה נראה שכמעט צריך לרחם עליו ולעשות מגבית עבורו. כשראה כן הרב, עזבו לנפשו ופנה לעשירים אחרים החפצים בברכה ובזכות הגדולה להיות שליחים טובים של בורא עולם עבור אותם אברכים, ותרמו בעין יפה, כיד ה' הטובה עליהם.

והנה למחרת ליל הסדר בבוקרו של החג, ראה הרב בבית הכנסת את מיודעינו הנ"ל בצער גדול ופניו נפולות. ניגש אליו הרב ושאלו, "מדוע פניך רעים היום?" אמר לו: דע לך כבוד הרב, אמש הגעתי לבית לאחר שהתפללתי ערבית בבית הכנסת, היה השולחן ערוך לליל הסדר, עם המצות והיין והחרוסת כבכל בית בישראל. והנה פניתי לבניי בשאלה, מדוע לא באתם להתפלל בבית הכנסת תפלת החג? אך הם בכעסם, צעקו עלי, מי אתה כי תאמר לנו לבוא להתפלל, ולקחו אותי והוציאוני החוצה לחצר הבית, ונעלו את הדלת, ושם נשארתי כל הלילה, ללא עריכת הסדר, לא ארבע כוסות, לא מצות ולא כלום. והם ישבו ואכלו ושתו וזללו.

אמר לו הרב, מה אומר לך, צר לי מאוד עליך, הלוא זה הדבר שאמרתי לך, "אמר הקב"ה: אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך". אתה לא חפצת לשמח את הארבעה של הקב"ה, אף אותך לא שימח הקב"ה, בלילה הכי יקר ושמח לעם ישראל.

אדם שיש באפשרותו להזמין את הנזקקים אליו לביתו, תבוא עליו ברכה. אך אם אין באפשרותו, וכגון שהם משפחה ברוכת ילדים ואין לו מקום בביתו, או שיש חשש כלשהו שהם התביישו כאשר יבואו אליו, אזי ישלח את המאכלים לביתם, או שיתן להם מכספו בעין יפה ונדיבה עבור הוצאות החג. (פסקי תשובות ח"ו שפז)

מקוה טהרה - מנהג חשוב לטבול במקוה טהרה בערב החג. ומי שיכול גם במשך השנה לטבול בכל ערב שבת, תבוא עליו ברכה, וזוכה בזה לטהר את נפשו ומחשבותיו. (קב)

הכנת נר דלוק

אסרו חכמים להדליק אש חדשה ביום טוב, כמו מקופסת גפרורים או ממצית

וכדומה, והתירו להדליק מאש הדלוקה מערב יום טוב. אי לכך, יש לשים לב בערב יום טוב קודם כניסת החג להכין 'נר נשמה' הדולק 24 שעות, כדי שאם יצטרך לבשל ולהדליק את הגז ביום טוב, יהיה לו מהיכן לקחת את האש. וזהו הנקרא 'הדלקה מאש לאש', דהיינו שאני מדליק מאש שהיתה דלוקה מלפני יום טוב, לאש שעכשיו מתחדשת. ואמנם, יש להיזהר שלא לכבות את הגפרור שבאמצעותו מעביר את האש ביום טוב, אלא יניח אותו שיכבה לבד.

הדלקת נרות

טוב שהנשים ידליקו את נרות החג לפני השקיעה כבכל ערב שבת. אלא שיש נשים נוהגות להדליק בליל יום טוב קודם הקידוש, ויש להן על מה שיסמכו. (שו)

הברכה - קודם ההדלקה תברך האשה: "ברוך אתה ה', אלוהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וציונו להדליק נר של" [בשבת: שבת ו] **יום טוב**, ואחר כך תדליק.

ואף על פי שבערב שבת נוהגות רוב בנות אשכנז לברך לאחר שמדליקות את הנרות, מכל מקום, בערב יום טוב אף הן יברכו על הנרות ואחר כך ידליקו. מכיון שכל מה שנוהגות הן להדליק ואחר כך לברך, הוא רק מחשש שמקבלות שבת בהדלקה, והיאך ידליקו לאחר מכן? אך ביום טוב שמותר להדליק מאש לאש, נמצא שאף לשיטה שמקבלות את החג בברכה, רשאיות להדליק, אך יזהרו שלא לכבות את הנר שבו הן מדליקות. (דגול מרובה, שערי תשובה, משנ"ב סימן רס"ק כו. שה)

שהחיינו - לא תברכנה הנשים 'שהחיינו' בהדלקה, כיון שמברכים ברכה זו לאחר מכן בקידוש של החג. (אור זרוע בשם הירושלמי, תרומת הדשן ועוד) **נמצא שהמברכות נכנסות לחשש הפסק בין הברכה להדלקה, ולכן טוב להעיר להן בנחת שיפסיקו ממנהגן.** וכתבו הגאון יעב"ץ, יפה ללב, חסד לאלפים ועוד, שמנהג נשים זה אין לו יסוד בהלכה, ושגגה הוא.

ואמנם נשים המברכות 'שהחיינו' בהדלקה, יש להן להזהר שלא לענות 'אמן' על ברכת 'שהחיינו' ששומעות בקידוש, מחשש הפסק בין ברכת 'הגפן' לטעימת היין. (שו)

ויש להבהיר כי דין זה הוא בחג השבועות, אבל בחג הפסח, מאחר וברכת 'שהחיינו' שבקידוש שייכת גם על שאר מצוות הסדר כאכילת המצה והמרור, והאישה שבירכה שהחיינו בהדלקה לא כיוונה על מצוות אלו, אלא על עצם החג, לכן עונה 'אמן' על ברכת 'שהחיינו' שבקידוש, ואין בזה הפסק בין ברכת 'הגפן' לטעימת היין. ולגבי חג הסוכות שפטורות הנשים ממצוות סוכה, אין להן לענות אמן על ברכת 'שהחיינו' שבקידוש מחשש הפסק. ואולם, בנות אשכנז, רשאיות לענות, מאחר ויש נוהגות לברך אפילו על הישיבה בסוכה, אך בחג השבועות אף בנות אשכנז לא תענינה כלל. (שבט הלוי ח"ג סימן סט. חזו"ע סוכות קנא, ריג)

חג השבועות שחל במוצאי שבת

* כשחל החג במוצאי שבת, יש להדליק ביום שישי נר נשמה גדול הדולק 48 שעות, כדי שנוכל להדליק ממנו במוצאי שבת, שהרי מותר להדליק רק מאש דלוקה.

* עצה טובה להכין ביום שישי את כל התבשילים של ליל החג, ובצאת השבת רק יחממו את התבשילים, וידליקו את הגז מאש שהיתה דלוקה מערב שבת.

* אין להתחיל בהכנות לחג עד צאת השבת, שהרי אסור להכין משבת ליום טוב. וקודם תחילת ההכנות, תאמר האשה: "ברוך המבדיל בין קודש לקודש". ואם בני הבית מרובים והזמן דחוק, יכולים להתחיל בסידור השלחן בלבד לאחר השקיעה, אבל את שאר המלאכות כהדלקת אש, לא יתחילו בשום אופן קודם צאת השבת.

(ח"ע פסח רסח)

* הטוב ביותר להדליק נרות שבת ויום טוב בשמן זית, שבזכות שמהדרים במצווה זו, זוכים לבנים תלמידי חכמים. (שבת כג עמוד ב) אמנם אשה המדליקה בנרות, תיזהר שלא תדביק ביום טוב את הנרות לפמוטות על ידי חימום השעווה [משום ממרח], אלא תדביק ביום שישי את הנרות בזוג פמוטות אחר, ובליל החג תדליק בהם. (סא)

חג השבועות שחל ביום שישי

אם חל חג השבועות ביום שישי, מניחים בערב החג 'עירוב תבשילין', כדי שיהיה מותר לנו לבשל מיום טוב לשבת. ופרטי הדינים בזה יתבארו בסיעתא דשמיא להלן בהלכות 'עירוב תבשילין'.

✧ ליל שבועות ✧

תפלת ערבית - בליל החג יתפלל השליח צבור בניגון ובנעימה קדושה, בשמחה ובטוב לבב, לכבוד היום הקדוש והמיוחד, הבא לקראתנו פעם בשנה.

* כשחל החג במוצאי שבת, אזי בתפילת ערבית, מוסיפים בעמידה 'ותודיענו' [במקום 'אתה חוננתנו'] כמובא בסידורים. ואם שכח ולא אמרו - אם נזכר כשאמר 'ברוך אתה' קודם שהמשיך 'ה' מקדש ישראל והזמנים', חוזר ואומר 'ותודיענו', אבל אם כבר אמר 'ברוך אתה ה'' - כיוון שהזכיר שם ה', אינו חוזר. (ח"ע פסח רסח)

* כמו כן, מוסיפים בקידוש ב' ברכות, ההבדלה והנר. נמצא שבסך הכל מברכים חמש ברכות, שהן [ר"ת יקנה"ז]: יין - בורא פרי הגפן. קידוש - מקדש ישראל והזמנים. נר - בורא מאורי האש. הבדלה - המבדיל בין קודש לקודש. זמן - שהחיינו.

סעודות החג - חייב אדם לאכול פת בשתי הסעודות של הלילה והיום. ורשאי לאכול את הלחם עם סלטים או עם כל תבשיל אחר. (שז)

דברי תורה - ישתדל בסעודה לדבר עם בני ביתו במעלת וחשיבות היום הקדוש הזה, שבו בחר בנו ה' מכל העמים ונתן לנו את תורתו, וירחיב במעלת לימוד התורה שאין למעלה ממנו, וכמו שאמרו חז"ל: "אפילו כל מצוותיה של תורה, אינן שוות למילה אחת של תורה". (ירושלמי פאה פרק א הלכה א, שנות אליהו לגר"א)

מים אחרונים - בסיום הסעודה יטלו ידיהם למים אחרונים, וטוב ליתן מים עד קשרי האצבעות. (רבנו הארי"י, הרש"ש, הגר"א, כף החיים סופר סימן קפא ס"ק יז. פסקי תשובות אות ט. הליכות עולם ח"ב עמ' מה)

כוס של ברכה - בכל השנה כאשר יש זימון, מצוה לברך על כוס יין. וכבר האריכו רבותינו בתועלת הרוחנית העצומה למברך על הכוס, וזוכה לתקן את פגם הברית, וגם להעלות את השכינה לרום המעלות ומתברכת על ידו, וזוכה שנשמתו תאיר באור התורה. [נוסיפר הרה"ג רבי בן ציון מוצפי שליט"א, שאמר לו אביו רבי שלמן זצ"ל, ששמע מהגאון רבנו יוסף חיים ורבנו יהודה פתיה זצ"ל, כי מעלת המזמן על הכוס יותר ממעלת מי שעולה אלף עליות שישי לספר תורה בשבת קודש.] (שיבת ציון חלק א עמוד רפז)

לאחר ששתה המזמן את היין, ישלח את הכוס לאשתו, שתטעם ממנו ותתברך מכוס של ברכה. וטוב שייתן לכל הנמצאים שם, כדי שתחול הברכה על כולם. (ברכות נא ע"ב. זוהר. רבנו הארי"י. סימן קפג סעיף ד ומשנ"ב ועוד)

יש לשים לב, שכאשר נותן המזמן לטעום מכוס של ברכה, שיכוון להוציאם ידי חובה בברכת 'בורא פרי הגפן'. ואם לא כיוון, ישימו לב לברך קודם הטעימה.

קודם הזימון ישטוף את הכוס מבחוץ וישפשף בידי מלבנים. ימזוג בכוס יין, ויקבל המזמן את הכוס בשתי ידיו מאדם אחר שייתן לו גם כן בשתי ידיו. ובברכה יאחז את הכוס בידו הימנית ללא סיוע מידו השמאלית, ויגביהנו מעל השולחן טפח 8 ס"מ]. ואם קשה לו להגביהו כל זמן הברכה, ישתדל להגביהו לפחות בברכה הראשונה, ולאחר מכן יאחז בו כשהוא מונח על השולחן. (חזו"ע פסח קיד. שיבת ציון ח"א רצג)

בנוסח הזימון אומר: "ברשות מלכא עלאה קדישא, [וברשות שבת מלכתא,] וברשות יומא טבא אשפיזא קדישא". (שיבת ציון ח"א רצו)

ברכת המזון - יברך בשמחה גדולה ובכוונת הלב. וכתוב בזהר הקדוש, שכל שיכוון יותר בברכת המזון, ויברך יותר בשמחה, כך יזכה לקבל משמים שפע טובה וברכה יותר, ויזכה גם כן לדרגות גבוהות מאוד ברוחניות. (כף החיים סופר סימן קנז ס"ק כג)

יזהר שלא ישכח לומר 'יעלה ויבוא' בברכת המזון. ואם שכח ונזכר כשאמר 'ברוך אתה ה'...', קודם שסיים 'בונה ירושלים', יאמר 'למדני חוקיך', שיראה כאומר פסוק, ויחזור לומר 'יעלה ויבוא'. ואם נזכר לאחר שחתם 'בונה ירושלים', יאמר: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר נָתַן יָמִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְשָׁשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה, אֶת יוֹם חַג הַשְּׁבִעוֹת הַזֶּה, אֶת יוֹם טוֹב מְקַרָּא קֹדֶשׁ הַזֶּה, בְּרוּךְ אַתָּה ה' מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַיָּמִים". והוא הדין אם נזכר אחר שהתחיל בברכה רביעית ואמר: 'ברוך אתה ה', אלוֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם' אך נזכר קודם שאמר 'לעד האל אבינו...', יאמר שם את הנוסח הנ"ל 'אשר נתן ימים טובים...'. אבל אם נזכר אחר שאמר אפילו מילה אחת 'לעד...' אינו חוזר, כיון שיש בזה מחלוקת הפוסקים, וספק ברכות להקל. (שו)

דין זה של השוכח 'יעלה ויבוא' בברכת המזון, הוא בין אם שכח בסעודת הלילה ובין אם שכח בסעודת היום. וכמו כן, אין הבדל בזה בין אנשים לנשים. (שה)

סדר הלימוד בליל שבועות

עורו ישנים

פשט המנהג בכל תפוצות ישראל להיות נעורים בליל חג השבועות לעסוק בתורה עד הבוקר. והטעם בזה הוא על פי מה שאמרו במדרש, שבאותו לילה של מתן תורה המשיכו עם ישראל לישון עד שעתיים מתחילת היום, לפי שהשינה של אמצע הקיץ ערבה ומתוקה לאדם, כי הלילה קצר. ובא הקב"ה להר סיני ומצאם ישנים, והחל לעוררם בקולות וברקים וקול שופר חזק מאוד, ויחרד כל העם, והיה משה מעוררם ומביאם להר סיני, כמו שנאמר: "ויוצא משה את העם לקראת האלוהים מן המחנה". על כן, כתשובת המשקל, נהגו ישראל קדושים להיות ערים כל ליל חג השבועות ולעסוק בתורה עד אור הבוקר, לכפר על עוון אבותינו. (שי)

מעלת הלימוד כל הלילה

וכבר הפליגו חז"ל בשבח הניעורים בלילה הזה ועוסקים בתורה, כמו שכתוב בזהר הקדוש (ויקרא דף צח ע"א): החסידים הראשונים לא היו ישנים בלילה הזה, והיו עוסקים בתורה ואומרים: בואו לנחול מורשה קדושה לנו ולבנינו בשני העולמות. ובלילה ההוא כנסת ישראל מעטרת אותם וכו'. ובשעה שהיו נאספים החברים אצל רבי

שמעון בר יוחאי בלילה הזה, היה אומר להם: בואו ונתקן את תכשיטי הכלה [התורה], כדי שלמחר בקבלת התורה, תימצא הכלה בתכשיטה ותיקוניה. וכאשר ישאל המלך מי תקן את תכשיטה, אשרי חלקם של אותם החברים העוסקים בתורה, שאין להם בעולם מי שיוודע לתקן את תיקוני הכלה כמו החברים, אשרי חלקם בעולם הזה ואשרי חלקם בעולם הבא.

ואמר רבי שמעון בר יוחאי, כל המתקנים את התיקון בלילה הזה ושמחים בו, כולם יהיו רשומים וכתובים בספר הזיכרונות של הקב"ה, והקב"ה מברך אותם בשבעים ברכות, ומכתיר אותם בכתרים של העולם העליון. (הקדמת הזוהר ח ע"א)

סדר הלימוד

ובענין סדר הלימוד בלילה הזה, כתוב בזוהר הקדוש (הקדמת הזוהר ח ע"א): רבי שמעון בר יוחאי היה יושב ועוסק בתורה בליל שבועות, שלמחרתו ביום צריכה הכלה [התורה] להיות תחת החופה, וצריכים להיות עמה כל הלילה ולשמוח בתיקוניה ותכשיטה על ידי לימוד התורה, מפסוקי התורה לפסוקי הנביאים ומנביאים לכתובים, ובדרשות הפסוקים ובסודות החכמה, שכל אלו הם תיקוניה ותכשיטה של התורה. ולמחרת אינה באה לחופה אלא עמם. ואותם החברים העוסקים בתורה נקראים בני החופה. וכשהיא באה לחופה, הקב"ה שואל על בני החופה, ומברך אותם ומעטר אותם בעטרות הכלה, אשרי חלקם.

אשר על כן, נכון מאוד ללמוד עם הציבור את תיקון ליל שבועות שנדפס בסידורים, שתוקן על פי הזוהר הקדוש הנ"ל ורבנו האר"י ז"ל. וכן פשט המנהג, כמו שכתב מרן החיד"א: "המנהג המפורסם בכל תפוצות ישראל לקרוא בליל חג השבועות בחבורה את הסדר המתוקן מרבנו האר"י ז"ל. ואמנם שמעתי שיש קצת שאינם לומדים כן, ולא טוב עשו לבנות במה לעצמם. ואף על פי שלא באו בסוד ה', מכל מקום חובה מוטלת עליהם ללמוד את התיקון, שהוא מנהג קבוע ברוב ישראל". ע"כ.

גם בארצות אשכנז פשט כן המנהג, כמו שמעיד בגודלו הגאון רבי ישעיה הלוי הורוויץ זצ"ל בספרו "שני לוחות הברית" (שבועות דף כט עמוד ד), וזו לשונו: "וסדר הלימוד של זו הלילה, כבר התפרסם ונודע לרבים על ידי הקונטרסים שהתפשטו. והמנהג הזה בכל ארץ ישראל ובכל המלכות, אין נקי כולם כאחד מגדולים ועד קטנים, וכן קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם. וכך סדר הלימוד, ששה פסוקים מכל פרשה וכו'". ע"כ. וכן כתבו עוד רבים מן האחרונים בשבח וחיובות המנהג הזה שיסודתו בהררי קודש בדברי הזוהר הקדוש כנ"ל. וכן נהג הגאון מוילנא ללמוד את התיקון המפורסם, על אף כל שקידתו והתמדתו בתורה, שהיתה יוצאת מגדר הרגיל, בכל זאת לא טען שזה ביטול תורה או טענות אחרות כאלו, וישב וקרא את התיקון המסודר כנהוג. ישמע חכם ויוסף לקח.

ואמנם ידוע ומפורסם המעשה על המגיד מדובנא שלמד פעם בליל שבועות בבית מדרשו של הגאון מוילנא, והגאון היה לומד את התיקון המסודר של ליל שבועות, והמגיד למד גמרא. שאל אותו הגאון, מדוע אינך לומד את התיקון כנהוג בכל תפוצות ישראל. והשיב לו המגיד כדרכו בקודש על פי משל, אדם אחד לאחר חתונתו היה יושב בטל בלי עבודה, אמר לו חמיו לך נא לשוק ותסתכל במעשה הסוחרים, וכאשר הם עושים כן תעשה. הלך וראה שהסוחרים תולים בחלון הראווה

דוגמאות של סחורות - מינים ממינים שונים. מה עשה אותו חתן? שכר חנות וקנה מעט סחורה ותלה אותה בחלון הראווה, אך את החנות עצמה השאיר ריקה מכל סחורה. כאשר נודע לחמיו, שחק עליו ואמר לו, הסוחרים האלה יש להם סחורות רבות בתוך החנות, והחלון ראוהו הוא רק לתת בו דוגמאות, כדי שיבחרו הקונים את הסחורה שמוצאת חן בעיניהם, אבל אתה החנות שלך ריקה מכל וכל, אם כן למה לך את הדוגמאות?!

והנמשל: כבוד מורי ורבי הגאון מלא ברכת ה' בתורה, בנביאים, בכתובים, בתלמוד ובמדרשים, אוצר נחמד וגדול מלא וגדוש בכל מכל, ולכן הערב עוסק רק בקטעי הפסוקים והמאמרים המסודרים בתיקון, שהם כמו דוגמאות בחלון ראוהו למה שכבוד תורתו יודע. אבל אדם כמוני שלא קרא ולא שנה ולא למד כלום בכל השנה, אם אקרא את התיקון, ישחקו עלי, הואיל והחנות שלי ריקה מכל סחורה, לכן אני יושב ולומד גמרא, כדי שאמלא קודם את החנות. (יחיד' ח"ג סימן לב)

ובאמת ישנם אנשים שלא עוסקים בתיקון המסודר, אלא לומדים גמרא. אולם המציאות מוכחת שהרבה מן הלומדים בשאר לימודים, אמנם מוחם צלול בתחילת הלילה, אך כשמגיעים לשעות הקטנות של הלילה, אינם מרוכזים כל כך, וממילא הלימוד אינו באיכות טובה. אשר על כן, עצה טובה לאותם אנשים שחשקה נפשם לעסוק בשאר לימודים, שיתחילו את לימודם בתחילת הלילה כאוות נפשם, אך יקבעו לעצמם להתחיל את סדר התיקון בשעה מסוימת, כמו בחצות הלילה או בשעה אחת עד הבוקר, כיון שבקריאת התיקון אין צריך את אותו ריכוז כמו בלימוד הגמרא וכיוצא, ונמצא שהרוויחו את שני הדברים.

הסיפור הנורא

וכה כותב הרב הגדול רבי שלמה אלקבץ זיע"א [המחבר פיוט 'לכה דודי' הנאמר בכל תפוצות ישראל בערב שבת] מה שעיניו ראו ולא זר, בהיותו בחבורת החכמים יחד עם מרן השלחן ערוך רבנו יוסף קארו זיע"א, כאשר היו עדיין גרים בחוץ לארץ וקבעו יחד ללמוד בליל שבועות, [הובא בהקדמה לספר 'מגיד מישרים', ששם נכתבו חלק קטן מהדברים שהמלאך המגיד היה מתגלה למרן הבית יוסף ואומר לו], וזה תוכן דבריו:

דעו לכם כי הסכמנו החסיד [מרן רבנו יוסף קארו] ואני עבדו [הרב שלמה אלקבץ] והחברים, לעמוד על נפשנו בליל שבועות ולנדוד שינה מעינינו, ותהילה לאל עלה בידנו שלא פסקנו רגע, כאשר תשמעו ותחי נפשכם. וזהו הסדר מפרשת בראשית קראנו את הפסוקים וכו', וכל זה קראנו באימה וביראה, בניגון ובטעמים, לא יאומן כי יסופר. ובעת שהתחלנו ללמוד משנה, זיכנו בוראנו ושמענו את הקול מדבר בפי החסיד, קול גדול וברור, וכל השכנים שומעים את הקול ולא היו מבינים, והיתה נעימות רבה, והקול הולך וחזק, ונפלנו על פנינו ולא נשאר עוד רוח באיש, מפני רוב המורא והפחד. והדיבור ההוא החל לדבר עמנו, וכה אמר:

"ידידי המהדרים מן המהדרים, ידידי אהובי שלום לכם, אשריכם ואשרי יולדתכם, אשריכם בעולם הזה ואשריכם בעולם הבא, אשר שמתם על נפשכם לעטרני בלילה הזה, אשר זה כמה שנים נפלה ראשי ואין מנחם לי, ואני מושלכת בעפר חובקת אשפתות, ועתה החזרתם עטרה ליושנה. התחזקו ידידי והתאמצו אהובי, שמחו ועלצו, ודעו כי אתם מבני עליה. וזכיתם להיות מהיכל מלכו של עולם. וכל תורתכם והבל פיכם עלה לפני הקב"ה, וכמה רקיעים וכמה אוירים בקע דיבורכם בשעה שעלה. והמלאכים שתקו, והשרפים דממו, וחיות הקודש עמדו, וכל צבא מעלה והקב"ה - שומעים את קולכם. ואם הייתם עשרה, הייתם מתעלים יותר. אבל עם כל זה

התעליתם, אשריכם ואשרי יולדתכם ידידי אשר התעליתם ונדרתם שינה מעיניכם. ועל ידכם התעליתי הלילה הזה ועל ידי החברים אשר בעיר הגדולה הזאת עיר ואם בישראל, ואין אתם כאותם השוכבים על מטות שן שהיא אחד משישים במיתה, אלא אתם נדבקתם בה' והוא שמח בכם. לכן בני התחזקו, אמצו ועלזו באהבתי, בתורתי וביראתי. ודעו כי אילו הייתם משערים אחד מאלף אלפי אלפים וריבי רבבות מהצער אשר אני שרויה בו, לא היתה נכנסת שמחה בלבבכם, ולא שחוק בפיכם בזוכרם כי בסיבת העוונות, אני מושלכת בעפר. אבל חזקו ואמצו ועלצו בני ידידי המהדרים ואל תפסיקו מהלימוד, כי חוט של חסד משוך עליכם, ותורתכם עריבה לפני הקב"ה. ועמדו על רגליכם והעלוני, ותאמרו בקול רם כמו ביום הכיפורים 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'."

ועמדנו באותה שעה על רגלינו ואמרנו בקול רם כביום הכיפורים 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד', כאשר נצטוינו. וחזר ואמר הקול: "אשריכם, שובו אל לימודיכם ואל תפסיקו רגע. ועלו לארץ ישראל, ועיניכם אל תחוס על כליכם, כי טוב הארץ העליונה תאכלו, ואם תשמעו לי, טוב הארץ ההיא תאכלו, לכן מהרו ועלו, כי אני המפרנסת לכם, ואתם שלום, וביתכם שלום, וכל אשר לכם שלום."

את כל הדברים האלה שמעה אוזנינו, ורבות כהנה וכהנה מענייני החכמה וכמה הבטחות גדולות, וכולנו געינו בבכיה מרוב שמחה. וגם בשומעינו צרת השכינה בעוונותינו, וקולה כחולה מתחננת אלינו, התחזקנו עד אור הבוקר ולא פסקה גרסה מפינו בגילה ורעדה. ויהי בבוקר הלכנו וטבלנו ומצאנו את שאר החכמים אשר לא נמצאו עמנו בלילה, וגערנו בהם ונספר להם את כל הטובה אשר עשה ה' עמנו, וימת ליבם בקרבם וגעו בבכיה. ויאמרו מי יתן והלילה הזאת ניום טוב שני של גלויות נתחבר יחד ונהיה עשרה, והסכמנו לעשות כן. ואפילו שבליילה הראשונה לא ראינו שינה בעינינו אפילו רגע אחד, וגם ביום לא הונח לנו לישון, כי דרוש דרש החסיד נמן רבנו יוסף קארין אחר המנחה וישבנו שם. אך עם כל זה שנחנו מותנינו בעוז, ועשינו הלילה השניה כסדר הלימוד בלילה הראשונה.

מרוב השמחה שהיינו עשרה, לא המתין הקול עד קריאת המשנה, ותכף שהיינו קוראים בפרשת 'שמע ישראל' שבספר משנה תורה [ואתחנן], והנה קול דודינו דופק והתחיל לומר: "שמעו ידידים המהדרים מן המהדרים, אשריכם ידידים, אשריכם המעלים אותי, כמה וכמה התעליתם עתה שאתם עשרה לכל דבר שבקדושה, אשריכם ואשרי יולדתכם, אל תיראו מחרפת אנוש, ומגידופם אל תחתו, כי אתם המעלים לכנסת ישראל. ודעו כי אתם מבני עליה. ואתם מתדבקים בי, והכבוד חופף על ראשיכם, וחוט של חסד משוך עליכם. ואם היה ניתן רשות לעין לראות, הייתם רואים את האש הסובבת את הבית הזה, לכן חזקו ואמצו ואל תפסיקו". וכך דיבר כחצי שעה, וחזרנו ללמוד.

והנה בחצות הלילה, חזר הדיבור שנית ודיבר כשעה ויותר, וחזר לשבח בענין הלימוד ואמר: "ראו, השמע עם קול מדבר כמו שאתם?! שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך, אם זה כמה מאות שנים שמעו או ראו את הדבר הזה, ואתם זכיתם. לכן מכאן והלאה יהיו עיניכם פקוחות על דרככם, ואיש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק, והחלש יאמר גיבור אני, והחזיקו עצמכם לגדולים כי אתם מבני היכל מלכו של עולם, וזכיתם להכנס לפרוודור, תשתדלו להכנס לטרקלין וכו'. הקיצו ידידי, התאמצו והיו לבני חיל, וחוט של חסד משוך עליכם מידי יום ביומו. וראו כי יש שיכורים מחמדת העולם, הקיצו שיכורים,

כי הנה יום בא ויסיר האדם את אלילי כספו, ואת חמדתו בהנאת העולם, ואת אלילי זהבו חמדת הממון. וראו את אשר זכיתם אתם, מה שלא זכו אחרים...". עד כאן דברי הקול המדבר.

וממשיך רבנו שלמה אלקבץ זיע"א: ועתה בנים שמעו לי, הטו אוזניכם ולבבכם, מי פתי ישמע את הדברים האלה ולא יקח מוסר, ומי חסר לב ולא יקנה דעת, ומי עיור ועיניים לו, ולא יראה זכות כזה מה שלא זכו אחרים ולא יתן אל ליבו לשוב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו. ומעיד אני עלי שמים וארץ, כי כל זה שכתבתי פה, אינו חלק ממאה ואחד שאמר לנו. והיו הרבה דברים נעלמים שלא הורשיתי לכתוב. אחי ועמי שמעו ותחי נפשכם, כי החברים השלמים אשר ראו כל זה, רוח חדשה נתן בקרבם וכו'. עד כאן.

ביטוח חיים לשנה

כתוב בספר שער הכוונות: "וצריך האדם שלא ישן כלל בלילה הזה, אלא יהיה נייעור כל הלילה ועוסק בתורה. וכל מי שלא ישן בלילה הזה כלל אפילו רגע אחד ויהא עוסק בתורה כל הלילה, מובטח לו שישלים שנתו, ולא יארע לו שום נזק בשנה ההיא". (יחז"ד ח"ג סימן לב) וכתב רבי חיים פלאג'י, שזוכה גם כן לבנים ובני בנים תלמידי חכמים, ועושה תיקון לשכינה, ומתקן מה שפגם בעיניו. (מועד לכל חי סימן ח אות טז)

אשרי העם שכבה לו

מה טוב ומה נעים במה שנהגו בהרבה בתי כנסת שלאחר שקראו את הפסוקים והמדרשים המסודרים בתיקון, מחלקים את קריאת ה'אדרא רבא' בין הקהל, כך שכל אחד קורא מספר דפים, וגומרים אותו בזמן מועט. ולאחר מכן מתאספים הציבור ומבאר הרב את תרי"ג המצוות, וישתדל לומר הרבה אגדות ומעשיות, כדי לעורר את הקהל שלא יתנמנמו.

חכם עיניו בראשו

מי שלא ישן בערב החג, ועתה בליל החג הוא עייף מאוד ורוצה לישון מעט בתחילת הלילה, כדי לאגור כוחות ללמוד בערנות בשאר הלילה, אם שכב על המיטה ונרדם אפילו זמן מועט [דקה אחת], חייב לברך ברכות התורה ולאחר מכן יהיה רשאי ללמוד, וכשיגיע עמוד השחר [בערך: 4:05], אינו מברך שוב ברכות התורה. אך אם לא ישן על המיטה אלא נמנם על הכסא כשהוא יושב, אינו מברך ברכות התורה אלא בעמוד השחר. ומכל מקום אם צירף כמה כסאות יחד ושכב וישן עליהם, הרי זה נחשב שנת קבע, וכשיקום יצטרך לברך. (שו"ת יביע אומר חלק ח סימן ה)

מהלכות ברכות המצויים בליל שבועות

זכות הרבים

על כל גבאי בתי הכנסת להתארגן כיאות לצורך הלימוד של הלילה, ולקנות לציבור, עוגות, פירות, שתיה ומיני מתיקה, כדי לעורר את הלומדים, וישתדלו לקנות ביד רחבה ובעין יפה, וטוב עין הוא יבורך.

וכאן המקום להזכיר את הגבאים היקרים העוסקים במלאכת שמים באמונה, ה' עליהם יחיו, על

הזכות הגדולה שנפלה בחלקם לשרת את הציבור, שבוודאי לא דבר פשוט הוא לנהל בית כנסת, וכדברי הגמרא בהוריות (י ע"ב): "כסבורים שררה אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם!" ופרש רש"י, שהשררה עבדות היא לאדם, לפי שמוטל עליו עול הרבים. עד כאן. ואשריהם הגבאים העושים זאת ביושר ובשמחה מאהבתם לתורה ולעם ישראל, ששכרם פי אלף יותר מהעושים שלא בשמחה, שחלילה הם מרחיקים את הציבור מלבוא בחצרות ה'. ואדרבה, כל המזכה את הרבים, זכות הרבים תלויה בו, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא. ועיין בזה עוד בחוברת "כבוד אב ואם".

ברכות הנהנין

להלן הבאנו כמה פרטי דינים המצויים בלילה הזה, כאשר אדם אוכל עוגות ופירות ושותה מיני משקה, ופעמים שיוצא לחוץ וחוזר למקומו או שעובר זמן הברכה האחרונה, לכך הבאנו מעט מדינים אלו, לבל יכשל האדם בברכה לבטלה או באכילה בלא ברכה חס ושלום. [עיקר ההלכות כבר התבארו בס"ד בחוברת להלכות ברכות.]

כידוע, שכל מאכל שאדם אוכל בשיעור 'כזית' [27 גרס] ומעלה, עליו לברך לאחר האכילה ברכה אחרונה. אלא שאם המאכל הוא משבעת המינים, ברכתו האחרונה היא 'מעין שלוש', וכגון שאוכל עוגה, מברך 'על המחיה ועל הכלכלה'. וכשאוכל פרי משבעת המינים [זיתים, תמרים, ענבים, יין, תאנים, רימונים], מברך 'על העץ ועל פרי העץ'. וכששותה רביעית יין [81 גרס] בבת אחת, מברך 'על הגפן ועל פרי הגפן'. אבל כשאוכל פרי שאינו משבעת המינים, או ששותה רביעית משאר משקים כמו מים, מיץ תפוזים, קולה וכיוצא, מברך ברכה אחרונה 'בורא נפשות', כמובא נוסח הברכות בכל הסידורים.

שינוי מקום באכילת עוגה או פירות משבעת המינים

האוכל עוגה או פרי משבעת המינים, אפילו אכל פחות משיעור 'כזית', ובאמצע אכילתו יצא לרחוב לרשות הרבים, כשחוזר למקומו להמשיך לאכול, אינו צריך לחזור ולברך שוב ברכה ראשונה. (הליכות עולם ח"ב עמוד מ)

והטעם לדבר, כיון שהברכה האחרונה על מאכלים אלו, היא מעין שלוש, שצריך לברכה לכתחילה במקום שאכל. נמצא שעדיין קשור הוא למקום אכילתו, שהרי צריך לחזור לברך שם, לכך אפילו אם יצא לחוץ, נחשב שעדיין לא סיים את אכילתו, ואינו חוזר לברך שוב ברכה ראשונה. (שם מג)

שינוי מקום באכילת פירות שאינם משבעת המינים או בשתיית משקים

אכל במקום מסוים, פירות שאינם משבעת המינים או שתה מיני משקים חוץ מהיין, ויצא לרחוב לרשות הרבים, יציאה זו מהווה הפסק מהברכה שברך, וכשחוזר למקומו להמשיך לאכול, צריך לברך שוב ברכה ראשונה. אולם אם רק עבר לחדר אחר או שיצא למרפסת של בית הכנסת, אין זה שינוי מקום, ואינו חוזר לברך.

והטעם שמברך שוב כשמשנה את מקומו לחוץ, כיון שהברכה האחרונה על מאכלים אלו, היא 'בורא נפשות', שאינו צריך לברכה דוקא במקום שאכל, ולכן ברגע שיצא ממקומו, אין לו דבר שמשייך אותו שוב למקום זה, ונחשב כמו שסיים את אכילתו, אי לכך אם רוצה לאכול עוד, צריך לברך שוב. (שם מא, מד)

ואולם, ישנה אפשרות שאם שינה את מקומו לחוץ, בכל זאת לא יצטרך לברך שוב, באם יתקיימו שני התנאים הבאים יחד: א. שהיה בדעתו בשעת הברכה לצאת לחוץ. ב. שלקח את הפרי או את המשקה אתו לחוץ. (שם מא. ילקוט יוסף ח"ג עמוד רכב)

למשל: יצחק ישב בבית הכנסת וברך על התה, ובשעת הברכה חשב לשתות גם בחוץ, ולאחר ששתה מעט, יצא עם הכוס לחוץ, אינו צריך לברך שוב ברכה ראשונה בחוץ או כשחוזר לשתות בבית הכנסת.

כל זה באופן שישב לשתות במקום מסוים, אבל אם לא ישב במקום מסוים, אלא היה הולך ושותה, גם אם לא חשב בשעת הברכה לצאת לחוץ, כיון שמתחילה לא קבע מקום לשתיתו, אינו צריך לברך שוב כשיוצא לחוץ עם התה.

השאייר חברים

ישנה עוד אפשרות נוספת שאפילו אם שינה את מקומו, לא יצטרך לברך שוב ברכה ראשונה, כגון שהתיישבו כמה חברים בבית לאכול פירות ולשתות קפה וכיוצא, ויצאו כמה מהם לחוץ, אך נשאר לפחות אחד מהם, כשיחזרו לא יצטרך לברך שוב ברכה ראשונה, שכיון שנשאר מי מהם, הרי שלא נעקרה קביעות המקום שקבעו מתחילה לאכול בו, ומשתייכים הם עדיין למקום אכילתם הראשונה. (שם רב)

אולם אם לא התיישבו בשביל לאכול פירות אלא בשביל ללמוד, רק שכדי לחזקם להמשיך בלימוד, הביאו להם מאכל ומשקה, במקרה כזה היוצא לחוץ, צריך לברך שוב ברכה ראשונה, אפילו שהשאייר מקצת חברים במקום, מאחר ולא קבעו את מקומם לאכילה ושתיה, וכל אכילתם בדרך עראי בלבד, שימשיכו בלימודם. (שם רבד)

למשל: אברהם בא ללמוד בחבורה ברוב עם בחג השבועות בבית הכנסת, והגישו לפניו עוגות, פירות ומשקים, וברך אברהם 'מזונות' על העוגה, 'העץ' על הדובדבנים, 'האדמה' על האבטיח, ו'שהכל' על התה. לאחר זמן יצא אברהם להתאוויר ולקרוא את התיקון בחוץ, כשחזר אברהם צריך לברך שוב ברכות 'העץ' 'האדמה' ו'שהכל', אע"פ שנשארו חבריו במקום, כיון שלא התכנסו על דעת לאכול אלא על דעת ללמוד. אבל ברכת 'מזונות' אינו צריך לברך שוב, כיון שברכתה האחרונה היא 'מעין שלש' שצריך לברכה לכתחילה באותו מקום שאכל, נמצא שעדיין הוא קשור למקום אכילתו, וכמבואר לעיל.

ברכת 'שהחיינו'

אם ישנם כמה פירות חדשים, כגון: דובדבנים, אפרסק, ענבים וכיוצא, ישתדלו האחרים שלא להגיש את כולם יחד, כדי שירוויחו הציבור לברך על כל פרי ופרי ברכת 'שהחיינו' בפני עצמה. ומכל מקום אם היו לפניו כל הפירות, וברך 'שהחיינו' על פרי אחד, פטר את שאר הפירות. (יביע אומר חלק ד סימן ט)

זמן ברכה אחרונה

על כל מאכל או משקה, ישתדל לברך את הברכה האחרונה מיד בגמר האכילה או השתיה. כי הניסיון מורה לצערנו הרב, שאם לא מברכים מיד אלא משאירים את הברכה לזמן מאוחר יותר, פעמים רבות שהאדם מסופק אם ברך או לא. והרי כשיש ספק, אינו יכול לברך, שכלל גדול בדינו 'ספק ברכות להקל'. נמצא שיכול להיות שאכל ושתה בלי להודות לבורא עולם ישתבח שמו לאחר אכילתו.

זאת ועוד, מכיון שרבו הדעות בפוסקים בשיעור הזמן עד אימתי יכול לברך ברכה אחרונה, לכן הטוב ביותר לברך מיד, כדי שלא יכנס לספקות וחששות.

עד אימתי יכול לברך 'בורא נפשות' ו'מעין שלוש' על מאכל? - כל עוד שמרגיש שבע ממה שאכל, אך אם מרגיש שהוא רעב, אינו רשאי לברך. ומכיון שפעמים רבות קשה להחליט בדיוק אם הוא רעב או לא, לכן אם הוא מסופק, טוב שיאכל עוד מאכל בשיעור כזית, כדי שיתחייב בברכה בודאי, ויברך. (שלחן ערוך סימן קפד סעיף ד)

עד אימתי יכול לברך 'בורא נפשות' על משקה, ו'מעין שלוש' על יין? - כל עוד שמרגיש רווי מהמשקה ואינו צמא, אך אם מרגיש שהוא צמא, אינו רשאי לברך. ומכיון שפעמים קשה להחליט בדיוק אם הוא צמא או לא, לכן אם הוא מסופק, טוב שישתה עוד משקה בשיעור רביעית, כדי שיתחייב בברכה בודאי, ויברך. (שם)

הפסד מצוה - ברכה

יש לתת את הדעת, על מה שמצוי מאוד שאדם שותה איזשהו משקה, ולאחר זמן נעשה שוב צמא ושותה, ואינו שם לב שהפסיד את ברכת 'בורא נפשות' על השתייה הראשונה, ומה שיברך 'בורא נפשות' אחר השתייה השנייה, אינה פוטר את השתייה הראשונה. ובפרט בליל שבועות שלומדים כל הלילה וחס, ואם אין מזגנים טובים, חוזרים הציבור להיות צמאים תוך זמן מועט, ורבים חושבים שבברכתם האחרונה שבסוף הלילה, הם פוטרם את כל מה ששתו ואכלו במשך כל הלילה, אך זוהי טעות, כיון שעבר זמן הברכה האחרונה על אותם מאכלים ומשקים.

אשר על כן, יש להזהר שבכל פעם ששותה רביעית [81 גרס], או שאוכל פרי או עוגה בשיעור כזית [27 גרס], וחושש שאולי עד שישתה או יאכל שוב, יעבור זמן הברכה האחרונה, יברך מיד לאחר שאכל או שתה. וכשיאכל וישתה שוב, לא יברך ברכה ראשונה, כיון שבברכתו שברך בתחילה, פטר את כל מה שיאכל וישתה במשך הלילה, כל עוד שלא יצא לחוץ, וכנ"ל.

נמצא שאע"פ שברך ברכה אחרונה, אין זה נחשב להפסק והיסח הדעת מהברכה הראשונה, ורשאי לאכול ולשתות על סמך ברכה זו. והטעם בזה, מאחר וכל מה שברך את הברכה האחרונה, הוא רק מחשש שיעבור זמן הברכה ויפסידה, ולא מפאת שאינו רוצה להמשיך לאכול ולשתות עוד, לכך אין זה נחשב כסילוק מהברכה, ורשאי להמשיך לאכול ולשתות על סמך מה שברך. (יחז"ד ח"ו סי' יא. שאר"י ג שמג)

סדר הבוקר

ברכות השחר

הניעור כל הלילה, מברך בעמוד השחר [בערך: 4:05], 'ברכות השחר' ו'ברכות התורה', לבד מברכת 'על נטילת ידיים', שנוטל ידיו אך לא מברך. וכן ברכת 'אשר יצר' לא יברך, אלא רק אם הוצרך לצאת לבית הכסא. ואמנם יש מבני אשכנז הנוהגים לשמוע את 'ברכות השחר' ו'ברכות התורה' מאדם אחר שישן שנת קבע בלילה, והוא מברך ומוציאם ידי חובה. ומכל מקום מנהג בני ספרד אינו כן אלא כל אחד ואחד מברך לעצמו. (שיב)

אימתי עמוד השחר?

זמן עמוד השחר הוא: 4 מיל לפני הנץ החמה, ומיל הוא 18 דקות, אם כן 4 מיל הם 72 דקות זמניות קודם הנץ. [נץ החמה בערך: 5:40]. כמבואר בסידור רב סעדיה גאון, הראב"ה, הרא"ה, המאירי, התרומת הדשן, מהרי"י, וכן פסקו מרן השלחן ערוך (סימן תנט ס"ב), הרמ"א (סימן רסא ס"א), הלבוש, הב"ח, הש"ך, אליה רבה, בית דוד, בן איש חי, החזון איש ועוד. ולא כמפורסם באיזה לוחות שעמוד השחר הוא 90 דקות קודם הנץ, שזה נגד דעת מרן והרמ"א. [והמברך ברכות התורה קודם הזמן הזה, הרי הוא מברך ברכות לבטלה לדעת מרן השלחן ערוך, הרמ"א ורוב הפוסקים. ואולם ברכות השחר, רשאי לברך מחצות הלילה [בערך: 12:35]. (יחזה דעת ח"ב סימן ח. שיב)]

וגיבור כארי

יתגבר כארי שלא יתנמנם בקריאת שמע ובתפלה, ויצא שחרו בהפסדו. ולכן אם הוא עייף מאוד, ינוח מעט לפני התפלה, כדי שיתפלל כהוגן. (שיג)

ותפלתם מהרה באהבה

טוב שהשליח ציבור לא יאריך מדאי בניגונים בתפלה, אלא יתפלל מילה במילה ובמהירות מעט, כדי שלא יתנמנמו האנשים בתפלה.

מתן תורה מחדש

אמרו חז"ל: "אמר הקב"ה לישראל, בני, היו קוראים פרשת עשרת הדברות בכל שנה ושנה בחג השבועות, ואני מעלה עליכם כאילו אתם עומדים לפני הר סיני ומקבלים את התורה". שבאותו יום של מתן תורה, מתעוררת אותה הארה קדושה של המעמד הנשגב והנורא של אבותינו בהר סיני. ולכן יזהר מאוד בשעת קריאת התורה שלא תחטפנו שינה. (שיג)

עשרת הדברות

אין לעמוד בשעה שמגיע הקורא בתורה לעשרת הדברות, כי הרי אין שום מעלה בפסוקים של עשרת הדברות יותר משאר פסוקי התורה, שכולם ניתנו מרועה אחד בורא עולם שווה בשווה בהר סיני. ואם יעמוד בשעת קריאתם בתורה, יש לחוש שיאמרו שרק עשרת הדברות ניתנו למשה בסיני ולא שאר פסוקי התורה חס ושלום, וכבר אמרו חז"ל (סנהדרין צט ע"א): "אפילו אמר כל התורה כולה מן השמים, חוץ מפסוק אחד שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו אמרו, עליו נאמר "כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר", ואין לו חלק לעולם הבא". (שיד)

הנוהגים לעמוד בקריאת התורה בכל השנה, כנהוג אצל חלק מבני אשכנז, בודאי שרשאים להמשיך לעמוד בקריאת עשרת הדברות, ואין בזה כל חשש, שהרי ניכר שאינם עומדים דוקא בעשרת הדברות אלא מתחילת הקריאה. (שיד)

כבר את אביך - ומורא רבך כמורא שמים

אם אביו או רבו עולים לספר תורה בעלייה של עשרת הדברות, יעמוד כדרכו בכל השנה, מאחר וניכר שעומד לכבודם כבר מיד בקומם ממקומם אל ספר התורה קודם שיגיע הקורא לעשרת הדברות. (שיד. חוברת "כיבוד אב ואם בהלכה ובאגדה")

✧ סדר יום שבועות ✧

לאחר התפלה

מכיון שמעלת הלומד תורה היא למעלה מכל, וכן שכרו של הלומד תורה עצום ונשגב למעלה מכל המצוות כולן, וכמו שאמרו בתלמוד ירושלמי, "אפילו כל מצוותיה של תורה אינן שוות לדבר אחד מן התורה", ועל שכרו נאמר בנביא ישעיה (פרק סד פסוק ג): "עין לא ראתה אלוהים זולתך, יעשה למחכה לו". ועל אחת כמה וכמה אם אדם זוכה ללמוד בשעה שאין הרבה לומדים. וכל שכן אם הוא לומד בשעה שקשה לו, ובכל זאת הוא מתאמץ ולומד, שכבר אמרו חז"ל (אבות פרק ה משנה כב): 'לפום צערא אגרא', דהיינו כגודל צערך והתאמצותו של האדם בלימוד התורה ובעשיית המצוות, כן גודל שכרו. ואמרו חז"ל (אבות דרבי נתן פרק ג משנה ו): "טוב לו לאדם לימוד תורה אחד בצער, ממאה בריוח שלא בצער". נמצא ששכרו של הלומד בצער, פי מאה מהלומד שלא בצער. ובפרט אם הוא לומד בשבת ויום טוב, כמו שאמרו בתלמוד ירושלמי, "לא ניתנו שבתות וימים טובים לישראל, אלא לעסוק בהם בתורה", שאז שכרו פי כמה וכמה, וכמו שכתב בספר שיבת ציון (ח"ב רלג, להרה"ג בן ציון מוצפי שליט"א), **לימוד תורה של שעה אחת בשבת, שווה מאה שבעים מליון שעות של חול**, ומקורו מספר עץ חיים לרבי חיים ויטאל, והרש"ש בספרו נהר שלום, על פי תיקוני הזוהר. ומה שכתב הבן איש חי (שנה ב בהקדמה לפרשת שמות) ששעה אחת בשבת שווה כאלף שעות בחול, אמר לו אביו רבי סלמאן זצ"ל שהוא לאו דוקא ובדרך הפלגה כתב כן, [כמו שאומרים 'חמץ אפילו באלף לא בטל', ובאמת שגם ביותר מאלף, אינו בטל]. ומכאן רואים, כמה לוקים אנו בחסר, בגודל ערכה וחיבותה של השבת, עד שאין לנו הבנה ומושג כלל בערך הזמן בה.

ולאור האמור, כמה נאה וכמה יאה המנהג שנהגו בכמה בתי כנסת, לאחר התפלה להישאר מעט זמן, ולשמוע את החכם דורש בענייני אגדה עם סיפורים מעניינים המושכים את הלב, יחד עם ההלכות הקשורות ליום טוב, כמו שאמרו חז"ל (מגילה ד ע"א) משה תיקן להם לישראל להיות דורשים הלכות חג בחג, הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת [שבועות] בעצרת. ובפרט שמתפללים בנץ החמה והתפלה מסתיימת בשעה מוקדמת מאוד, ובדרך כלל בני הבית עדיין ישנים, ומי רודף אחרינו לבוא כל כך מהר לבית, ובפרט שישנם אנשים שרוצים שבני ביתם יקומו מוקדם ויכינו להם מאכלי חלב, ופעמים שהדבר גורם לבני הבית צער לקום כל כך מוקדם בחג. על כל פנים נמצא שאם האדם יעשה חשבון על שעה אחת שהוא לומד תורה לאחר התפלה, ויכפיל פי מאה שהרי הוא מתאמץ יותר מהרגיל, וגם יכפיל בכך שלימודו ביום טוב במשך שעה אחת, שווה ללימוד של מאה שבעים מליון שעות של חול, וכל שכן כאשר הלימוד בחבורה, שכל אחד נוטל שכר כנגד כל מספר הנמצאים, כיון שהוא מחזק את כל אחד ואחד מהמשתתפים שם. **נמצא ששכרו רב ועצום ונשגב לאין ערוך ולאין שיעור כלל וכלל**. וברוך ה' כמה וכמה אנשים שהשתתפו בשיעורים לאחר התפלה, כולם פה אחד ענו ואמרו, שהזמן עבר מהר בלי להרגיש.

ודע, כי אותם אנשים שישארו ללמוד לאחר התפלה, ואחד המרבה ואחד הממעט [אפילו חצי שעה] ובלבד שיכוין לבו לשמים, לאחר שיגיעו לביתם, אין ספק שתמלא אותם השמחה וירגישו סיפוק רב מאוד, מאחר שכבר חלק נכבד מהיום עבר להם

בלימוד תורה, ופיקודי ה' ישרים משמחי לב. אשריהם מה טוב חלקם, ומה נעים גורלם, בפרט ביום הקדוש הזה, יום קבלת התורה. וכל המעתיקים את המנהג הזה לאנשי מקומם, זכות הרבים תלויה בהם, ואין חטא בא על ידם. אשריהם בעולם הזה, וטוב להם לעולם הבא. מחלקם יהיה חלקנו.

מאכלי חלב

נהגו לאכול מאכלי חלב בחג השבועות, ואחד מן הטעמים שנאמרו בזה, משום שבעשרת הדברות שאמר הקב"ה בהר סיני, התגלו לאבותינו כל חלקי התורה ומצוותיה. ובתוכם כל דיני שחיטה, ניקור החלב, מליחת הבשר מהדם, איסור אכילת בשר בחלב ועוד. נמצא אפוא שכשחזרו לביתם, נוכחו לדעת שכל כליהם אסורים, כיון שבלועים היו ממאכלות אסורות, ולא יכלו לאכול אלא מאכלי חלב שאינם טעונים ביטול. זכר לזה אוכלים גם אנו מאכלי חלב בחג השבועות. (שיח)

מאכלי בשר אחר מאכלי חלב

אכל מאכלי חלב ורוצה לאכול מאכלי בשר, ישטוף את ידיו במים, וישתה מעט משקה, ויאכל איזה מאכל שהוא כגון חתיכת לחם קטנה, ואז יוכל לאכול מאכלי בשר. והוא הדין אם אכל מאכלי חלב קשים כמו גבינה צהובה, בורקס וכדומה, אלא שאם יש לו נקבים בשיניים, יקפיד לנקותם היטב. ואולם אחר שתיית חלב לבד, אין צורך בקינוח הפה בפת, ודי בהדחת הפה במשקה. ויש מבני אשכנז הנוהגים להמתין חצי שעה בין מאכלי חלב למאכלי בשר. כמבואר בחוברת 'כשרות המטבח'.

ושמחת בחגך

נאמר בתורה 'ושמחת בחגך', ולמדו חז"ל שאין שמחה אלא בבשר ויין. ולכן מצוה לאכול ביום טוב בשר בהמה דוקא, כדי לקיים מצות שמחה. ומכל מקום מי שאינו יכול לאכול בשר בהמה מטעמי בריאות, יכול לקיים מצות שמחה בבשר עוף. (שיט)

עיקר מצות השמחה באכילת בשר ושתיית יין, אינה בלילה אלא ביום. ולכן אותם שמקיימים את סעודת החג ביום במאכלים ומשקים חלביים, אפילו מינים ממינים שונים טעימים וחשובים מאוד, יש להעיר למשמע אוזנם שאינם נוהגים נכון על פי ההלכה, ועליהם לנהוג ככל ישראל קדושים, בתחילה לאכול מאכלי חלב, ואחר כך בשר בהמה ויין. ובפרט ביום הזה 'יום מתן תורה' שאמרו חז"ל, שצריך להרבות בו בסעודה יותר מכל חג, שבזה ששמח במאכל ומשתה, מראה שנוח ומקובל עליו יום זה לישראל שניתנה בו התורה. וכן היה מצווה האמורה רב יוסף לבני ביתו, שיכינו לו בשר עגל משובח מאוד מאוד, לכבוד היום הזה. (פסחים סח ע"ב ורש"י שם)

יש הנוהגים לאכול בשר לשון משובח לכבוד היום הקדוש שניתנה בו התורה, וזכר לדבר מהפסוק: "דבש וחלב תחת לשונך", ויש עוד טעמים לזה. ובפרט שמקיים בזה את דברי הרמב"ם (שבת פ"ל ה"ז, ויר"ט פ"ו ה"ז) שכתב: "וצריך לתקן תבשיל שמן ביותר".

וגילו ברעדה

יש להזהר שלא להמשך אחר היין יותר מדאי, כדי שלא יגיע לשחוק וקלות ראש

חס ושלום, שאין השחוק והקלות ראש - שמחה, אלא הוללות, ולא נצטוונו על הוללות ושטות, אלא על שמחה שיש בה עבודת היוצר יתברך שמו, שמתוכה נגיע לאהבת ה' יתברך ולהודות לו ולברך בשמו על כל הטוב אשר גמלנו. (רמב"ם. ש"ט)

עבודת ה' האמיתית במועדים

"ודבר ידוע הוא, שהעבודה השלמה היא עבודת הנפש עם עבודת הגוף. ועבודת הגוף היא להתענג במאכל ומשתה, כמו שכתוב בתורה במצוות המועדים: 'וזבחת שלמים ואכלת שם'. ועבודת הנפש היא להודות, לשבח ולזכור נסיו ונפלאותיו. ובשניהם יחד תהיה העבודה שלמה, כמו שאמרו (פסחים סח ע"ב): חלקהו וחציו לה' וחציו לכם. ובאותה שעה, אפילו הדברים הגופניים, שהם המאכל והמשתה והתענוגים האחרים, כולם נעשים רוחניים, והם עבודת ה'. אבל אם חס ושלום אינו כן, אלא מתכוון להנאת גופו, ואינו עובד לה' יתעלה העבודה הראויה, אינם מועדים ומקראי קודש. ועל זה אמרו חז"ל: 'אלה הם מועדי' - בזמן שאתם עושים המצוות ומקדשים המועדות באספת העם בבתי כנסיות, ומהללים ומשבחים לה' ועוסקים בתורה, אז 'אלה הם מועדי', ואם לאו - אינם מועדי אלא מועדיכם. וכמו שהשיב רבי עקיבא לאותו מין ששאל אותו, למה אתם עושים עתה מועדים, והלאו כתיב (ישעיה א יד) 'חודשיכם ומועדיכם שנאה נפשי, היו עלי לטורח'? אמר לו: 'חודשיכם ומועדיכם' כתיב. בזמן שאתם מכוונים להנאת גופכם בלבד, הם שנואים, אבל אם אתם מכוונים לעבודתו, אינם שנואים ואינם עלי לטורח, אלא אהובים וחביבים הם לפניי". (דרשות רבי יהושע אבן שועיב)

דבש - יש הנוהגים לאכול מאכלים שמעורב בהם דבש, כיון שנמשלה התורה לדבש, שנאמר (שיר השירים ד יא): "דבש וחלב תחת לשונך". וכן אמר דוד המלך ע"ה (תהלים יט יא): "הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים". ובמדרש אמר רבי אלעזר, מהו נופת? זה הדבש של הצופים, שיש דבש שהוא נקרא 'נופת צופים' והוא מעולה מכל דבר שבעולם, ואימתי זוכה לזה? בשעה שעוסק בתורה.

גלידה - האוכל גלידה לקינוח סעודה, מברך 'שהכל', היות ואין הגלידה נחשבת כמשקה, ואין מביאים אותה אלא לקינוח בלבד. [כן עשה מעשה רב מרן רבנו עובדיה יוסף שליט"א]

יום המים

מה שיש כמה נערים ריקים ופוחזים, שמבלים את זמנם בהבל וריק, ועושים מעשים משובשים, ושופכים מים על בני אדם, ביום החג הקדוש הזה, יש לבטל את מנהגם הרע שחוטאים ומחטיאים את הרבים בכמה וכמה איסורים, ולבד מאיסור כיבוס וסחיטת הבגדים, הרי הם מביישים את הרבים וגורמים מריבות, ועוד איסורים, וכבר אמרו חז"ל (סנהדרין קו ע"א) המלכין פני חברו ברבים אין לו חלק לעוה"ב. ה' יצילנו.

כתב בשו"ת ברכת יהודה (ח"ג סימן כה), בכמה מערי מרוקו היו נוהגים בחג השבועות לזלף מעט טיפות מים איש על רעהו. וכתב בספר היכל הקודש (מלפני 450 שנה), שהטעם לדבר זכר לטל של תחיה שהוריד הקב"ה על ישראל בשעת מתן תורה אחר שפרחה נשמתם, כמבואר בהרחבה לעיל בשער האגדה. ובספר נוהג בחכמה כתב, שהיו נוהגים כן בשעת המנחה כשקוראים את האזהרות, וכל אחד מהקהל היה קורא קטע, ומי שנפל בחלקו לקרוא את הקטע האחרון היו מזלפים עליו טיפות מים, מאחר והתורה נמשלה למים, שנאמר: הוי כל צמא לכו למים. ולרמוז גם כן על מדת

הענווה, שכמו שהמים עוזבים מקום גבוה ויורדים למקום נמוך, כך התורה מתקיימת בנמוכי הרוח ובמי שדעתו שפלה עליו. והביא עוד טעמים לזה כמבואר שם. אך בדורות האחרונים שהתקלקל המנהג ושופכים מים רבים ובאים לידי סחיטה, ומצעים את העוברים ושבבים, ורבים נמנעים מלצאת מביתם מחמת זה או שעוקפים את הדרך ונמנעים משמחת יום טוב, ופעמים באים אף לידי מצה ומריבה, בודאי שחובה עלינו לבטל זאת. ובאמת שכבר גדולי עולם לפני כחמישים שנה ויותר, מחו וביטלו את המנהג הרע והקלוקל הזה, כמבואר בשו"ת מים חיים, מגן אבות, נתן דוד, נתיבות המערב ועוד. על כן, מצוה רבה להזהיר את הגדולים על הקטנים, וכל אב ואם ישמרו על בניהם ובנותיהם לבל יהיה חלקם עם נערים כאלו, והיה מחניך קדוש ונשמרת מכל דבר רע.

תהלים

דוד המלך ע"ה נולד ונפטר בחג השבועות, ולכן יש נוהגים לקרוא את ספר התהלים בחג השבועות. וישתדלו לקרוא את התהלים בנעימה קדושה מילה במילה, כמו שאמרו במדרש: "בשעה שביקשו עשרה צדיקים לומר את ספר התהלים לפני הקב"ה, אמר להם הקב"ה, כולכם נעימים וחסידים ומשובחים לומר המנון לפני, אבל רצוני שדוד בן ישי יאמר, למה? כיון שקולו ערב, שנאמר (שמואל ב כג א) על דוד: "ונעים זמירות ישראל, רבי הונא בשם רבי אחא אמר מי מנעים זמירותיהם של ישראל? דוד בן ישי". וכתב הגאון רבי חיים פלאג'י זצ"ל: וטוב מעט בכוונה לקרוא ספר אחד מהתהלים, מהרבות את כל חמשת הספרים שבתהלים שלא בכוונה.

והגית בו יומם ולילה

אין ספק שלא הצטוונו בחג השבועות לקיים 'ונהפוך הוא', ללמוד כל הלילה ולישון כל היום. ובפרט ביום זה שקבלנו בו את התורה, שצריך להרבות בלימוד התורה. וככל שילמד יותר, ישאב כוחות רוחניים יותר למשך השנה הבאה עלינו לטובה. כי ביום זה כל נשמה יהודית זוכה לקבל מחדש את אותה הארה שהיתה לאבות אבותינו במעמד הר סיני. וככל שיכין ויכשיר את עצמו בבית קיבול לקבל את התורה, כך יזכה לקבל כנגד זה. ואשרי אדם שזוכה לחדש ביום זה איזשהו חידוש בלימודו, ואם אינו יודע לחדש, טוב שילמד דברים חדשים שלא למדם עדיין.

אשר על כן, אחר שנח האדם שעתיים שלוש, ואכל את סעודת החג, ישתדל לנצל את שאר היום לעסק התורה. וברוך ה', בתי כנסת רבים מקיימים משעת הצהריים ומעלה 'חצי יום שכולו תורה', ומביאים חכמים שידרשו אחד אחרי השני עד הערב בהלכה ובאגדה, אשרי חלקם ומה נעים גורלם. (שכ)

מגילת רות

מנהג נכון לקרוא מגילת רות בחג השבועות. ומה טוב ומה נעים אם יקרא אותה החכם לציבור עם מדרשי חז"ל, כמבואר בהרחבה בשער האגדה לעיל. (שכ)

יש מבני אשכנז הנוהגים לקרוא מגילת רות הכתובה על קלף, ומברכים עליה, כמנהג כל ישראל במגילת אסתר בפורים, ומנהג בני ספרד אינו כן. ולכן חזן ספרדי שקורא בבית הכנסת לבני אשכנז, אינו רשאי לברך, אלא אחר יברך והוא יקרא. (שכ)

ספר המצוות

טוב ללמוד בספר המצוות לרמב"ם בחג השבועות. ומכל מקום בשיעור הנאמר ברבים, טוב שהרב יבאר לציבור את המושגים הקשורים לתרי"ג מצוות, כמו מהם

מצוות עשה [ברכת המזון, כיסוי הדם], מצוות לא תעשה [גילוח בתער ואכילת נבלות], לאו שאין בו מעשה [לא תחסום, לא תשנא את אחיך בלבבך, לשון הרע, נקימה ונטירה], לאו הניתק לעשה [גולה ושילוח הקן], מצוות עשה שהזמן גרמא [ציצית, תפילין, שופר וסוכה]. מצוות מדברי חכמים [נטילת ידים, הדלקת נרות שבת, מאה ברכות]. שבע מצוות בני נח [עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים, להעמיד דיינים, גזל, אבר מן החי, ברכת ה']. מהו עונש העובר על מצוות התורה או על מצוות מדברי חכמים. מהם עונשי מלקות, ארבע מיתות בית דין, כרת. מהו היקש [לא תאכל חמץ הוקש לשבעת ימים תאכל מצות, כדי לחייב אשה לאכול מצה אפילו שזו מצות עשה שהזמן גרמא. וכן זכור ושמור בדבור אחד נאמרו לחייב נשים בקידוש בשבת]. גזרה שווה [חמשה עשר - חמשה עשר מחג המצות].

עלייה לרגל

הן אמת שעיקר מצות עלייה לרגל הייתה בזמן בית המקדש, שהיו מביאים קורבנות להקריבם בבית המקדש ככתוב בתורה, מכל מקום, גם בזמן הזה מצוה לעלות לירושלים ולכותל המערבי, מפני שקדושתן קיימת לעולם מפני השכינה, שנאמר (מלכים א ט ג): "והיו עיני ולבי שם כל הימים". וכן אמרו במדרש (שיר השירים רבה ב): מעולם לא זזה שכינה מכותל המערבי. וכן כתב הרמב"ם (פ"ו מבית הבחירה ה"ז), שקדושת בית המקדש וירושלים לא בטלה לעולם. ובספר חסידים (סימן תרל) מובא, שרבנו האי גאון היה רגיל לעלות מבבל לירושלים בחג הסוכות מדי שנה בשנה, והיה מקיף את הר הזיתים ביום הושענא רבה שבע פעמים, ובשורת התשב"ץ (ח"ג סימן רא) כתב: והעידו מגידי אמת, כי עדיין נשאר מהנסים שהיו בירושלים בזמן המקדש, שלא אמר אדם לחברו צר לי המקום, כי בית הכנסת שבירושלים שצריכה למעט אנשי המקום הדירים שם, מתמלאת מפה לפה בעת התקבץ עולי הרגל החוגגים בחג השבועות יותר משלוש מאות איש, וכולם נכנסים ויושבים רווחים, כי עדיין היא בקדושתה. (יחזקאל דעת ח"א סימן כה)

הגם שבמשך השנה, אם עברו שלושים יום שלא ראה את הכותל, עומד ואומר את הפסוק (ישעיה סד י): "בית קדשנו ותפארתנו אשר הללך אבותינו היה לשרפת אש, וכל מחמדינו היה לחרבה", וקורע את בגדו עד כנגד לבו, מכל מקום, בחג אינו קורע, מפני קדושתו ושמחת החג. ובכל אופן, הגר בירושלים אין צריך לקרוע, אף אם לא ראה את הכותל שלושים יום. (סימן תקסא. חזו"ע ארבע תעניות תלח)

והיה מחניך קדוש

כתב מרן השולחן ערוך (סימן תקכט סעיף ד): חייבים בית דין להעמיד שוטרים בחגים, שיהיו משוטטים ומחפשים בגינות ובפרדסים ועל הנהרות, שלא יתקבצו שם לאכול ולשתות אנשים ונשים, ויבאו לידי עבירה, חס ושלום. וכן יזהירו בדבר זה לכל העם, שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם בשמחה, ולא יימשכו ביין, שמא יבאו לידי עבירה, אלא יהיו כולם קדושים. ע"כ. וכתב הרב משנה ברורה: ודבר זה יש חיוב תמיד להזהיר עליו ולמחות במי שיש בידו, אלא שבחגים מצוי הקלקול ביותר. ובעוונותינו הרבים נתפרץ קלקול זה בזמננו באיזה מקומות גם בימות החול, ועון גדול הוא, ומי שיש בידו למחות, בוודאי מחויב למחות. עכ"ד.

על כן, אף שיש מצוה בעליה לכותל המערבי וכו"ל, מכל מקום מאחר והדרך מלאה בעוברי אורח רבים, בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים, ויש חשש שההולך לשם יצא שכרו בהפסדו ויכשל חס ושלום בעון החמור "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", שומר נפשו ירחק מזה, וילך במוצאי החג או בהזדמנות אחרת, ואדרבה ינצל את היום הנפלא הזה לעסק התורה, ואשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא.

אסרו חג

היום שאחרי החג נקרא 'אסרו חג', ואסור להתענות או להספיד בו. ונוהגים קצת להרבות בו באכילה ושתיה לכבודו של היום. (הרמ"א סימן תכט סעיף ב)

מהלכות יום טוב

טעה בתפילת יום טוב

המתפלל ביום טוב, ופתאום מצא את עצמו בברכת 'מודים', והסתפק אם אחר 'יעלה ויבוא' סיים על הסדר 'והשיאנו', או שהמשיך 'ואתה ברחמיך' [ניתחזינה עינינו] - לבני אשכנז] כמו בראש חודש וחול המועד, צריך לחזור לומר 'והשיאנו' ולהמשיך משם על הסדר. ואם סיים תפילתו והסתפק כן, חוזר לראש ומתפלל שוב. (ח"ע פסח רכו. סוכות תנד)

יום טוב שחל בשבת נוכחן שחל חג שבועות ביום שישי, ובחוץ לארץ עושים יום טוב שני של גלויות בשבת שאחריו - אם טעה בחתימת הברכה בעמידה, ובמקום לסיים 'מקדש השבת וישראל והזמנים', חתם 'מקדש ישראל והזמנים' בלבד - אינו חוזר, מאחר וכבר הזכיר שבת באמצע הברכה. והוא הדין אם טעה וחתם 'מקדש השבת' בלבד. וכן אם טעה והתפלל תפילת שבת רגילה והזכיר 'יעלה ויבוא' ב'רצה', יצא. (פסח רכג)

הלל - אסור להפסיק בדיבור באמצע ההלל. ואולם, השומע ברכה מחברו או חמשה אמנים הראשונים של הקדיש או קדושה או 'ברכו' באמצע ההלל, ואפילו סמוך ממש לברכת 'יהללוך', יענה עימהם. (פסח רלט. חנוכה רכד)

י"ג מדות - אין לאמרן בפתיחת ההיכל, מפני קדושת המועד והשמחה בו. (סוכות תלז, תסט)

הלכות חג בחג

משה רבנו תיקן לישראל שיהיו דורשים את הלכות החג בחג עצמו, לבד ממה שדרשו קודם לחג. לכך על הגבאים לארגן שיעורים בהלכה מפי מורי הוראות, ולחזק את לבם באמונה בביאת המשיח ובגאולה הקרובה, בעזרת ה'. (מגילה ד ע"א. רנג)

מלאכות המותרות והאסורות ביום טוב

כל המלאכות האסורות בשבת, אסורות ביום טוב, חוץ ממלאכות שהן "אוכל [צרך] נפש", כלומר, לצורכו של האדם, ובלבד שיהיו אותן המלאכות מצויות ושוות אצל כל אדם, כבישול, והדלקת הנר כדי להאיר את החשכה. אבל מלאכות המשמשות בעיקר לאנשים מסוימים בלבד, כמפונקים ומענגים, אין היתר לעשותן ביום טוב.

הדלקת האש ובישול

אסרו חכמים להדליק אש חדשה ביום טוב, כאש היוצאת ממצית וגפרורים, אבל התירו להדליק מאש שכבר נמצאת. ולכן כל אדם יכין מערב יום טוב 'נר נשמה' דלוק כדי שיוכל להדליק ממנו לבישול, להאיר ולכל צרכיו. (מט)

חשמל - אין להדליק חשמל ביום טוב, כיוון שמדליק אש חדשה. ולכן יש להעיר בנחת ובנעימה לאותם המקלים בזה, ותבוא עליהם ברכת טוב. (נג)

תנור - הרוצה לאפות בתנור עופות ותפוחי אדמה וכיוצא, יפעיל את התנור מערב החג על שעון שבת, ויתן את המאכלים בחג בתנור, והתנור יידלק ויכבה מאליו. (עב)

מילוי הסיר - מותר למלאות את הסיר ביום טוב בבשר או בדגים כדי לבשלם, ואף על פי שאינו צריך לאכול אלא חתיכה אחת, מפני שתוספת החתיכות מטעימה יותר את התבשיל, ונמצא שהתבשיל כולו נעשה משובח יותר לכבוד יום טוב. (לח)

בישול לצורך מחלל שבת - אסור לבשל ביום טוב לצורך יהודי מחלל שבת בפרהסיא, [דהיינו שמחלל שבת בפני עשרה, כגון שמעשן סיגריות ברחוב או נוסע ברכב בשבת], ולכן אין להזמין יהודי כזה לביתו ביום טוב, שמא יבשל בשבילו במיוחד. אולם אדם שיש לו קרוב משפחה או מכר שמחלל שבת בפרהסיא, ורוצה להזמין אצלו לחג כדי שאולי יתקרב לתורה ויזכה לחזר למקורות הנאמנים אל חיק בורא עולם, ישים לב לבשל את כל התבשילים מערב החג, כדי שלא יצטרך לבשל בשבילו בחג. ומכל מקום, אם לא בישל קודם לכן, מעיקר הדין, אגב שמבשל לעצמו ולבני ביתו, רשאי להוסיף עוד בתבשיל בשביל חברו המחלל שבת. (הרדב"ז, פרי מגדים, מהר"ם שיק ועוד. לח)

עישון - יש אוסרים לעשן סיגריות ביום טוב, כיון שאין זו הנאה השווה לכל אדם. ולהלכה, אדם שאם לא יעשן יגרם לו צער, יש להקל לו. אבל אותם החובבים סיגריות מדי פעם, ימנעו מלעשן. וצריך לדעת כי העישון מזיק מאוד מאוד לבריאותו של האדם, ויש חשש גדול שעובר על "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם". (מד)

כיבוי האש

אסור לכבות אש ביום טוב כל שאין בזה צרך אוכל נפש. ולכן, המעשן סיגריה, יניח את הגפרור והסיגריה בעדינות שייכבו מאליהם. (בב)

כיבוי גז - אסור לכבות את הגז, אולם מותר לכבותו על ידי גורם אחר, כגון שימלא קומקום קטן במים על גדותיו ויניחם על האש שירתח, ויגלשו המים ויישפכו על הגז ותיכבה האש, ואז יסגור את כפתור הגז. וישים לב לשנות את המים שרתחו, כי אסור לבשל שלא לצורך. (נח) אם יש לו כבר מחם מים, נמצא אם כן שאינו צריך את אותם מים שמרתיח בקומקום, לכן ישתדל להרתיח ביצה, וימתין שיגלשו המים ויאכל את הביצה.

הנמכת האש - תבשיל שתחילת בישולו הוא על אש גבוהה, ולאחר מכן צריך לבשלו על אש נמוכה, כמו תבשיל אורז וכיוצא, מותר להנמיך את הגז ביום טוב לצורך התבשיל שיתבשל כהוגן ולא יישרף, שכיוון שהתירו חכמים כל מלאכה שהיא לצורך אוכל נפש, הותר גם להנמיך, ולא הצריכו להדליק אש חדשה נמוכה. כן פסק הגאון רבי משה פיינשטיין בספרו איגרות משה (ח"א סימן קטו, וח"ד סימן קג) וחזק את ההיתר בטוב טעם ודעת על פי רבותינו הראשונים. וכן התיר הגאון רבי עובדיה הדאיה בשו"ת ישיבת עבדי, וכן כתב בשו"ת קנין תורה, ועוד פוסקים רבים. (נח)

הנחת נר במים - נר שעוה דלוק, אין להניחו במים כדי שכשיגיע בעוד זמן למים יכבה [כיוון שזה גרם כיבוי של תורה, שעושה פחם]. אבל מותר להניחו במים כשעדיין אינו דלוק, ולאחר מכן ידליקו מאש אחרת [שאינו אלא כמדליק נר קטן]. (סימן תקיד ס"ג. נו)

בורר

במלאכת בורר ביום טוב, מקילים יותר משבת. למשל: אוכל ופסולת המעורבים, אף על פי שבשבת מותר להוציא 'ביד' רק את 'האכל מתוך הפסלת', ובתנאי שיאכל אותו 'לאלתר' [מיד] - ביום טוב הקלו, שאם קל יותר להוציא את הפסולת, יוציא את הפסולת, ובתנאי שיברור לצורך יום טוב, ואף על פי שאינו אוכל לאלתר. (עו)

טוחן

מותר לחתך ירק דק דק להכנת סלט, אף אם אינו אוכלו לאלתר. לא כן בשבת שאסור לחתך את הירק דק, אלא אם אוכלו לאלתר. כמבאר בהרחבה בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' ח"ב. (עא)

פומפיייה - מותר לגרר בפומפיייה עגבניה, גזר, תפוח, תפוח אדמה וכיוצא בהם. (עא)

סוחט

אסור לסחוט פירות העומדים למשקה כזיתים, ענבים, תפוזים, אשכוליות, וכיוצא, אבל לימונים מותר לסחוט בכל אופן. וכמבאר בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב'. (עג)

מוקצה

מוקצה ביום טוב החמירו בו חכמים יותר ממוקצה בשבת, כדלהלן. והטעם בזה, מכיון שיום טוב קל יותר בעיני האנשים, שהרי מותר להדליק מאש לאש, ומותר לבשל, לכך חששו חכמים שמא יזלזלו העם בקדושת היום, והחמירו במוקצה שלו יותר משבת. (כו)

קליפות הראויות למאכל בהמה כקליפות אבטיח, בננה וכיוצא - הגם שבשבת אינן מוקצה, ביום טוב הרי הן מוקצה ואסור לטלטלן ביד אלא על ידי מגב או סכין וכדו'.

אסור להניח את הקליפות, אפילו שהן ראויות למאכל בהמה, בתוך צלחת ריקה, אלא אם כן יניח בצלחת מאכל הראוי לאדם. והטעם בזה מפני דין 'ביטול כלי מהיכנו', כמבאר בהרחבה בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב'. (כו)

יש מבני אשכנז המקילים במוקצה ביום טוב כמו בשבת. (סימן תצה סעיף ג)

מוקצה לצורך אוכל נפש - מכיון שהתירה התורה מלאכת אוכל נפש ביום טוב, גם חכמים התירו לטלטל מוקצה ביום טוב לצורך אוכל נפש, כגון אם מונחות אבנים על דברי מאכל, שבשבת אסור להוציא את האבנים כיון שהאבנים הן 'מוקצה מחמת גופן', ואסור לטלטלן אפילו לצורך מקומן - מכל מקום ביום טוב, לצורך אוכל נפש התירו חכמים להוציאן. כמבאר בהרחבה בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב'.

אף על פי שביארנו לעיל שאסור להדליק אש מהגפרורים, מכל מקום הגפרורים אינם מוקצה ביום טוב, ומותר להשתמש בהם כדי להדליק מאש מצויה. (נא)

דיני המוקצה ביום טוב שחל בשבת הם ככל דיני מוקצה בשבת, ולא כיום טוב, שכיוון שבלאו הכי ישנה חומרת שבת, לא הוצרכו חכמים להחמיר כל כך במוקצה מצד היום טוב עצמו. וכמבאר בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב' הלכות מוקצה. (כז)

רחיצה

אסור לחמם מים ביום טוב כדי לרחוץ בהם את כל הגוף, כיוון שאין זו הנאה השווה לכל נפש, [שהרי לא כל אדם רוחץ את כל גופו בכל יום]. אמנם מותר לחמם מים כדי לרחוץ את פניו, ידיו ורגליו בלבד. (סימן תקיא סעיף ב. מא)

מים שהתחממו מערב יום טוב - לבני ספרד מותר לרחוץ בהם את כל הגוף. והוא הדין שמותר להתרחץ במים חמים שהתחממו בדוד שמש, שלא אסרו חכמים אלא לחמם את המים ביום טוב, אבל כל שהתחממו מערב יום טוב או שהתחממו מאליהם, מותר לרחוץ בהם. (סימן תקיא סעיף ב. מא)

כל ההיתרים הנ"ל להתרחץ במים חמים, הם דווקא באמבטיה פרטית שבבית, אבל בבית המרחץ של רבים [מקוה], גזרו חכמים שלא להתרחץ בו כלל אפילו פניו, ידיו ורגליו. מפני שהיו בלנים רשעים שמחממים מים ביום טוב, ואומרים שחיממו מערב יום טוב. (מא)

מנהג בני אשכנז להחמיר שלא לרחוץ את כל הגוף כאחד, אפילו במים חמים שהתחממו מערב יום טוב. ואמנם יש להקל לרחוץ אבר ואבר לבדו. ועל כל פנים, לצורך תינוק, יש להקל לרחצו במים חמים. (זהרמ"א סימן תקיא סעיף ב ומשנ"ב. מא)

מחיאיות כפיים. ריקוד.

אמרו חכמים במשנה (ביצה לו ע"ב): אין מטפחים [ביד, להכות כף אל כף], ואין מספקים [להכות כף על ירך], ואין מרקדים [ברגל], כל אלו ביום טוב אמרו, קל וחומר בשבת. וטעם האיסור, מחשש שמא יתקן כלי שיר. וכן פסקו הרי"ף הרמב"ם והרא"ש ומרן בשלחן ערוך (סימן שלט סעיף ב). וזהרמ"א כתב שיש נוהגים להקל בזה ואנו לא מוחים בהם, כיון שמוטב שיהיו שוגגים ולא יהיו מזידיים, שהרי הם לא ישמעו לנו. ואם כן בודאי שאם אדם רואה אנשים שמקילים בזה, ויש לו השפעה עליהם, מהראוי שיודיעם שעושים הם נגד ההלכה, ודברי חכמים בנחת, נשמעים.

ואע"פ שהרמ"א כתב לאחר מכן שיש מתירים בזמן הזה, מכל מקום כבר כתבו כמה מהאחרונים שגם בדעת הרמ"א אנו פוסקים כדעה הראשונה שהובאה בסתם. (ה"ע ד רסח)

יש אומרים שלא אסרו חכמים לרקוד כאשר רק הולכים במעגל, ויש חולקים. ומכל מקום אין ספק שעדיף להחמיר בזה, שהרי המציאות מוכחת שאי אפשר תמיד להקפיד שכל הסובבים רק ילכו ולא יגביהו את רגליהם כדרך הרוקדים, ואפילו הנוהרים בזה, הרבה פעמים לאחר זמן מועט ישנם שמתלהבים ומגביהים את רגליהם ורוקדים ממש, וכבר אמרו 'הרחק מן הכיעור והדומה לו'.

מותר למחוא כפיים בשינוי, ויכה בגב ידו הימנית על כף ידו השמאלית. (סימן שלט ס"ג)

הכאה על השלחן

אסור להכות על שלחן או על בקבוק כדרך הרגילים להכות בשעת השירה, וכמו שפסקו הרמב"ם ומרן השלחן ערוך וזהרמ"א. ויש להעיר בנחת למשמע אזונם של המקילים בזה מפאת חוסר ידיעתם. וכתב הגאון רבי חיים פלאג'י שמצוה רבה לבטל מנהגם, וכן כתבו הפרי מגדים, רבנו זלמן, הכף החיים ועוד.

רפואה

מי שיש לו איזה מיחוש או כאב, אף על פי שאינו שוכב במיטה אלא הולך כבריא, מותר לו לקחת תרופה או לבלוע כדורים ביום טוב, מה שאין כן בשבת. (כג)

יום טוב שחל ביום שישי - מותר לכוון את ה'שעון שבת' [שאינו דיגיטלי] ביום טוב לצורך השבת לאיזה שעות ידלק ויכבה. (נד)

הלכות עירוב תבשילין

מהו עירוב תבשילין?

כאשר חל יום טוב סמוך לשבת, אסרו חכמים להכין או לבשל ביום טוב בשביל שבת, מפני שנראה כמזלזל בקדושת יום טוב. ולכן תקנו חכמים לעשות 'עירוב תבשילין', אשר באמצעותו מראה האדם שהוא כבר התחיל את הכנותיו לשבת עוד מלפני יום טוב, וכאשר מבשל ביום טוב, הוא רק כמשלים ומסיים את הכנותיו לשבת. ובמעשה זה, הותר לו לבשל מיום טוב לשבת.

על כן, כאשר חל יום טוב ביום שישי, ורוצה לבשל ביום טוב לכבוד השבת, על כל אחד להניח 'עירוב תבשילין', כפי שיתבאר להלן. (רעד)

הפטורים מעירוב תבשילין

כיון שעיקר מטרת הנחת עירוב תבשילין היא, כדי שנוכל לאפות ולבשל מיום טוב לשבת, לכך מי שבישל את כל התבשילים של שבת מערב יום טוב, ולא נותר לו לבשל לשבת, אינו צריך להניח עירוב תבשילין בשביל הדלקת הנרות בלבד שמדליק לכבוד השבת. ואם רוצה להניח עירוב תבשילין, יניח ללא ברכה, שספק ברכות להקל. (רעז)

בית הארחה - משפחה המתארחת בבית הארחה, ואינם צריכים לבשל כלל לשבת, פטורים הם מלהניח עירוב תבשילין. (רעז)

הכנסת אורחים - המתארחים אצל מכריהם, אינם צריכים להניח עירוב תבשילין, אלא יסמכו על עירוב התבשילין שמניח בעל הבית, ורשאים גם האורחים לעזור בבישולים ובאפיה ובשאר ההכנות, כבני הבית ממש. (רעז)

זמן הנחת העירוב

הוא בערב יום טוב, דהיינו ביום חמישי. ואפשר לעשותו כבר מליל חמישי ניום רביעי בלילה], עד למחרת בשקיעת החמה של יום חמישי. ואם שכח, יניח את העירוב בבין השמשות עם ברכה. (יחזק דעת ח"ו סימן לא. רפב)

כיצד עושים עירוב תבשילין?

לוקח מאכל מבושל או צלי או כבוש, שיש רגילות לאוכלו עם פת, ויוסיף גם מין מאפה בשיעור "כזית" [27 גרס]. ויש שנהגו לקחת ביצה מבושלת עם לחם. ובזמנינו שיש מקררים והתבשיל נשמר היטב, טוב להדר לקחת תבשיל חשוב, כמו בשר או דגים לכבוד המצודה. (רעז, רפא)

הברכה - כשמניח את העירוב, מברך: "בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצוותיו וציונו, על מצות עירוב". ואחר כך יאמר את הנוסח שתקנו חז"ל בלשון ארמית, ואם אינו מבין בלשון ארמית, יאמר את הנוסח שבלשון הקודש, כדלהלן:

נוסח העירוב בארמית: "בדין עירובא, יהא שרי לנא לאפווי, ולבשולי, ולאדלוקי שרגא, ולמעבד כל צרכנא מיום טוב לשבת".

נוסח העירוב בלשון הקודש: "בזה העירוב, יהיה מותר לנו לאפות, ולבשל, ולהדליק את הנר, ולעשות כל צרכינו מיום טוב לשבת". (רפד)

טוב שבעלת הבית תשמע את הברכה ואת נוסח העירוב מפי בעלה, כי עיקר העירוב נעשה בשבילה שהיא עוסקת בצרכי הבית ומבשלת. ומכל מקום אם לא שמעה, אין זה מעכב ורשאית לבשל ולאפות כרגיל. (רפז)

זמן ההכנות לשבת

העירוב מתיר לבשל מתחילת יום טוב, דהיינו מליל שישי [יום חמישי בלילה], ועד סוף היום השישי. ואולם ישתדל שלא לבשל בשעות המאוחרות של יום שישי, אלא כדי שיספיק האוכל להתבשל כל צרכו ביום שישי, כך שאילו יבואו אורחים ביום שישי, יוכלו לאכול מהאוכל הזה. ובכל אופן אם התעכב, רשאי להכין את צרכי השבת כל יום השישי, כל עוד שהעירוב קיים ולא נאכל. (רעח, רפא)

כל ההכנות

מותר לגלול את ספר התורה לאחר הקריאה ביום טוב [יום שישי], לצורך הקריאה של שבת, שכיון שהניח עירוב תבשילין, הרי זה בכלל מה שאמר בנוסח העירוב "ולעשות כל צרכנו". (שב)

ומטעם זה, מותר גם להדיח את הכלים, ולערוך את השלחן מיום טוב לשבת עם כלי הסעודה של שבת ולסדרו כבכל ערב שבת, וכן כל כיוצא בזה. (שב)

אכילת העירוב - ישתדל לאכול את הפת והתבשיל של העירוב בסעודת שבת, שמאחר ונעשתה בו מצוה אחת, ראוי שתעשה בו עוד מצוה. (רפב)

שכח להניח עירוב - לכתחילה חייב כל אדם להניח עירוב תבשילין. ואולם אם שכח להניח, רשאי לבשל ולאפות מיום טוב לשבת, כיון שבדרך כלל רב העיר מזכה את עירוב התבשילין שלו לכל בני העיר, ויוצאים בזה ידי חובה. ואפילו אם שכח כמה פעמים בכמה חגים להניח עירוב תבשילין, רשאי בדיעבד לסמוך על רב העיר, כיון שבזמנינו כוונת הרב לזכות גם לאנשים כאלו ששכחו. (רצא)

פשע - אם פשע ולא הניח עירוב תבשילין בכוונה, קנסוהו חכמים ואינו רשאי לבשל מיום טוב לשבת. ומכל מקום רשאי לבשל לצורך יום טוב הרבה בקדרה אחת, אף שמטרתו לשייר לעצמו לשבת. (רצד)

אבד העירוב - קודם שבישל לצורך השבת, יסמוך על עירובו של רב העיר ויבשל. (רצב)

זיכוי הרבים - הרוצה לזכות לאחר שאינו יודע לעשות עירוב תבשילין, לכתחילה יאמר לו את הברכה מילה במילה, והוא יחזור אחריו. ואחר כך יאמר החכם את נוסח העירוב, כך: "בזה העירוב יהיה מותר לפלוני לאפות ולבשל ולהדליק את הנר, ולעשות כל צרכיו מיום טוב לשבת". ואם אותו אדם אינו יודע לברך כלל, רשאי החכם גם לברך במקומו. וכתב הגאון החיד"א זיע"א שכך היה המנהג בירושלים עיר הקודש ללכת מבית לבית ולזכות את אותם שאינם בקיאים לעשות עירוב תבשילין. וברוך המחזיר עטרה ליושנה. (רצט)

✧ הלכות תלמוד תורה ✧

החיוב על כל יהודי

כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורים, בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כוחו, אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזור על הפתחים, ואפילו בעל אשה ובנים שחייב לפרנסם, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר (יהושע א ח): "לא ימוש ספר התורה הזה מפריך והגית בו יומם ולילה". (הרמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה ח)

שלשה באים לדין

בגמרא מסכת יומא (לה ע"ב) שנו חכמים: עני, עשיר ורשע באים לדין. לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר עני הייתי וטרוד בפרנסתי, אומרים לו: וכי עני היית יותר מהלל הזקן? שאמרו עליו על הלל הזקן שהיה חוטב עצים, ובכל יום היה מרויח טרפעיך אחד [מטבע כמו 10 ש"ח], חציו היה נותן לשומר בית המדרש, וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו. פעם אחת בערב שבת לא הרויח, ולא הניחו שומר בית המדרש להכנס. עלה לגג וישב על פתח הארובה, כדי לשמוע דברי אלוהים חיים מפי רבותיו שמעיה ואבטליון. אמרו, אותו היום ליל שבת היה, ותקופת טבת היתה, וירד עליו שלג מן השמים. כשעלה עמוד השחר, אמר לו שמעיה לאבטליון: אבטליון אחי, בכל יום הבית מאיר ולמה היום אפל, שמא יום מעונן הוא? הרימו עיניהם וראו דמות אדם בארובה, עלו ומצאו עליו שלש אמות [מטר וחצי] גובה שלג. פרקו את השלג מעליו, רחצו וסכו אותו, והושיבוהו כנגד המדורה. אמרו ראוי הוא זה לחלל עליו את השבת.

עשיר שבא לדין אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר עשיר הייתי וטרוד בנכסי, אומרים לו: וכי עשיר היית יותר מרבי אלעזר בן חרסום? אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום, שהניח לו אביו בירושה, אלף עיירות ביבשה, ואלף ספינות בים, ובכל יום ויום היה נוטל נאד של קמח על כתפו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה לתלמוד תורה. פעם אחת מצא אותו עבדיו ולא היו מכירים אותו, אמרו לו בא ועבוד עמנו. אמר להם בבקשה מכם תניחו אותי ואלך לתלמוד תורה. אמרו לו: חיי רבי אלעזר בן חרסום שאין מניחים אותך. ומימיו לא הלך ולא ראה אותם, אלא ישב ועסק בתורה כל היום וכל הלילה.

רשע שבא לדין אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר נאה הייתי וטרוד ביצרי הרע, אומרים לו: וכי נאה היית יותר מיוסף הצדיק? אמרו עליו על יוסף הצדיק, בכל יום ויום היתה אשת פוטיפר משדלתו בדברים. בגדים שלבשה בשחרית, לא לבשה בערבית. בגדים שלבשה בערבית, לא לבשה בשחרית. אמרה לו השמע לי, אמר לה לא. אמרה לו הריני חובשתך בבית האסורים, אמר לה ה' מתיר אסורים. הריני כופפת קומתך - ה' זוקף כפופים. הריני מסמאת את עיניך - ה' פוקח עיורים. נתנה לו אלף ככרי כסף, כדי שישמע לה להיות עמה, ולא רצה. נמצא הלל מחייב את העניים, רבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים, יוסף הצדיק מחייב את הרשעים.

אין לי שכל

מספר אליהו הנביא: פעם אחת הייתי עובר בדרך, ומצאני אדם אחד והיה מלעיג לי. אמרתי לו: בני, מה אתה משיב לאביך שבשמים ליום המשפט? אמר לי: רבי, יש לי דברים שאני משיב, אומר אני לקב"ה בינה ודעה לא נתנו לי מן השמים! אמרתי לו: בני, מה מלאכתך? אמר לי, צייד אני. אמרתי לו: בני, מי אמר לך שתביא פשתן ותאגוד ממנו רשתות ותשליכהו לים ותעלה דגים מן הים? אמר לי: רבי, בזה בינה ודעה ניתנו בי מן השמים. אמרתי לו: בני, ומה להשליך מצודות ולהעלות דגים מן הים ניתנו בך בינה ודעה, תורה שכתוב בה, "כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו", לא ניתנו בך בינה ודעה? מיד היה מתאנח ומרים קולו ובוכה. אמרתי לו: בני, דע לך כי כל בני אדם שמישים כמוך, ממעשי ידיהם יוכיחו אותם. (תנא דבי אליהו זוטא פרשה יד) ובאמת שכבר אמר דוד המלך: "תורת ה' תְּמִימָה... מְחַכֵּמֶת פִּתִּי". שאפילו אדם שהוא פתי ואינו מבין, אם יקבע לו עת ללמוד בתורה, אט אט יפתח שכלו ויבין ויחכם, ויוכל להגיע למעלות נשגבות מאוד מאוד.

טרוד בעסקים

גם הטרוד במלאכתו ובעסקיו, חייב לקבוע עיתים ללמוד תורה. ואמרו במדרש, יתרו נקרא שמו 'חובב', על שם שחיבב את התורה, שכאשר בא לארץ ישראל נתנו לו דושנה [אדמה מדושנת ומשובחת] של יריחו, אמר: כל עצמי לא באתי אלא ללמוד תורה, אם עכשיו אני זורע וקוצר, אימתי אני לומד תורה?!

לא משתלם

אמרו חכמים (אבות פרק ד משנה ט): כל המקיים את התורה מעוני, סופו לקיימה מעושר. וכל המבטל את התורה מעושר, סופו לבטלה מעוני. וענין זה מפורש הוא בתורה, הרי הוא אומר (דברים כח מז): "תחת אשר לא עבדת את ה' אלוהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל - ועבדת את אויביך". (רמב"ם ת"ת פרק ג הלכה יג)

יששכר וזבולון

מי שלא זכה לעסוק בתורה כל היום מפני רוב טרדותיו ועסקיו, אם יתרום בעין יפה לשיבות ומוסדות תורה או יחזיק בתלמיד חכם השוקד על לימודו, הרי נחשב לו כאילו עסק בעצמו בתורה. וכך מצאנו ביששכר וזבולון, שהיה זבולון מביא סחורה באניות ומוכרם, ונותן ליששכר כל צרכו, כדי שיעסוק בתורה. ומכל מקום אף המחזיק בידי החכם, לא יתבטל לגמרי מלימוד התורה, אלא יקבע זמן ללמוד הלכה, כדי שידע לקיים את המצוות כראוי, שאם לא ילמד, היאך יקיים. (ה"ע ח שמו)

עד מתי?

ועד אימתי חייב אדם ללמוד תורה? עד יום מותו, שנאמר (דברים פרק ד פסוק ט) "רק השמר לך ושמור נפשך מאוד, פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, ופן יסורו מלבבך כל ימי חייתך". וכל זמן שלא יעסוק בתורה, הוא שוכח. (רמב"ם פרק א הלכה י)

ושננתם לבניך

מצוה על כל חכם מישראל ללמד תורה לתלמידים שנאמר: "ושננתם לבניך", ודרשו חז"ל בספרי "בניך - אלו תלמידיך", שכן הרב קרוי אב לתלמידיו, כמו שמצאנו

בנביא אלישע שקרא לרבו אליהו הנביא, "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו". ואמרו בגמרא (בבא מציעא פה ע"א): כל המלמד את בן חברו תורה, זוכה ויושב בישיבה של מעלה. וכל המלמד את בן עם הארץ תורה, אפילו אם הקב"ה גוזר גזרה, מבטלה בשבילו, שנאמר (ירמיה טו יט): "וְאִם תּוֹצִיא יָקָר מְזוּלָל - כְּפִי תִהְיֶה". (שע)

סגולה להצלחה

הרבה אנשים מחפשים סגולות להצלחה בעניינים שונים. הא לך סגולה מפי בורא העולם בכבודו ובעצמו, שהעושה כן יצליח בכל דרכיו וענייניו, ולא יפחד כלל, וה' עמו בכל מקום, כפי שאמר הקב"ה לנביא יהושע (א, ח): "לֹא יִמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ, וְהָיִיתָ בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה, לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל הַפְּתוּב בּוֹ, כִּי אַז תִּצְלִיחַ אֶת דְּרָכְךָ וְאֶת תְּשׁוּבֹתֶיךָ: הֲלוֹא צִוִּיתִיךָ חֶזֶק וְאֶמֶץ, אֶל תַּעֲרֹץ וְאֶל תַּחַת, כִּי עֲמָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ". וכן נאמר בתהלים (א, ב): "כִּי אִם בְּתוֹרַת ה' חִפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה: וְהָיָה כַּעַץ שְׂתוּל עַל פְּלָגֵי מַיִם, אֲשֶׁר פָּרִיו יִתֵּן בַּעֲתוֹ, וְעֵלְהוּ לֹא יִבּוֹל, וְכָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ".

כל המקבל עליו עול תורה

אמרו חכמים (אבות פ"ג מ"ה): "כל המקבל עליו עול תורה, מעבירים ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ". והיינו, שאף שיש עול ועמל שהם דרך העולם, כגון: תשלום מיסים, המתנה בתור בבנקים וכדומה, בכל זאת אם אדם מקבל עליו באמת עול תורה ומנצל את זמנו לתורה, הקב"ה מונע ממנו כל מיני הפרעות וביטולים למיניהם, כדי שיוכל להרבות בלימוד תורה בישוב הדעת כרצונו. וכן אמרו באבות דרבי נתן (פ"ט משנה ב): "כל השוקד עצמו על דברי תורה, מוסרים לו שקדנים כנגדו, וכל הבוטל מדברי תורה, מוסרים לו בטלנים כנגדו".

יסוד גדול

עיקר גדול מיסודות האמונה, שאין העולם עומד אלא על לימוד התורה. וכן אמרו בגמרא (נדרים לב ע"א): גדולה תורה, שאלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר: "אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת", דהיינו אם לא התורה שבעבורה כרת ה' אתנו את הברית, כמו שנאמר "יום אשר כרת ה' אתך ברית בחורב" [הר סיני], אזי חוקות שמים וארץ לא שמת. (הליכות עולם ח"ח עמוד שנד)

תלמוד תורה כנגד כולם

מצות תלמוד תורה שקולה כנגד כל המצוות, כמו שאמרו (מסכת פאה פ"א מ"א): "ותלמוד תורה כנגד כולם". וכן אמר שלמה המלך (משלי ח יא): "כי טובה חכמה מפנינים, וכל חפצים לא ישוו בה", 'כל חפצים' - לרבות אפילו חפצי שמים. ואמרו חז"ל: "כל מצוותיה של תורה, אינן שוות למילה אחת של תורה". (ירושלמי פאה שם, שנות אליהו לגר"א. שנד)

תורה לשמה

כל העוסק בתורה לשמה, הרי הוא מגן על כל העולם כולו בתורתו, ומקרב את הגאולה, ושכרו רב ועצום מאוד אצל הקב"ה. וכן אמר רבי מאיר במשנה באבות (פרק ו משנה א) "כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה". (שס)

אמרו חכמים, שמא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאהיה עשיר, או בשביל

שאקרא רבי, או בשביל שאקבל שכר בעולם הבא? תלמוד לומר, "לאהבה את ה'" - כל מה שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבת ה'. וכן אמרו חז"ל (מסכת עבודה זרה יט ע"א) "אשרי איש ירא את ה' במצוותיו חפץ מאוד" - במצוותיו חפץ ולא בשכר מצוותיו. וכן היו גדולי החכמים מצווים: אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הווי כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס. (הרמב"ם פרק י מהלכות תשובה הלכה ד)

שלא לשמה

כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר בעולם הבא, או כדי שלא תבוא עליו פורענות, הרי זה עוסק שלא לשמה, ואמרו חכמים (פסחים ג ע"ב): לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה. לפיכך כשמלמדים את הקטנים ואת כלל עמי הארץ, מלמדים אותם לעבוד את ה' מיראה, וכדי לקבל שכר בעולם הבא, עד שתרבה ותגדל דעתם ויתחכמו חכמה יתירה, ואז מגלים להם סוד זה לעבוד את ה' מאהבה. (הרמב"ם שם הלכה ה) לפיכך אל ימנע אדם את עצמו מלעסוק בתורה, אפילו אם כוונתו ללמוד כדי שיקראוהו רבי או למטרת עושר וכבוד או להצליח במבחן, כיון שסופו להגיע ללימוד תורה לשמה. (שם)

הלומד תורה שלא על מנת לקיים את המצוות, אלא כדי לקנטר את חבריו, עונו חמור מאוד, עד שאמרו עליו חז"ל (ברכות יז ע"א): נוח לו שלא נברא. ובירושלמי (ברכות פ"א ה"ב) אמרו: נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו, ולא יצא לאוויר העולם. (שם). ענף עץ אבות (ג)

כתר תורה

בשלושה כתרים נכתרו ישראל: כתר תורה, כתר כהונה, כתר מלכות. כתר כהונה, זכה בו אהרן הכהן וזרעו אחריו. כתר מלכות, זכה בו דוד המלך וזרעו אחריו. כתר תורה, הרי הוא מונח עומד ומוכן לכל ישראל, שנאמר: "תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב", כל הרוצה ליטול יבוא ויטול. שמה תאמר: אותם כתרים גדולים הם יותר מכתר תורה? הרי נאמר (משלי ח טו) "בי מלכים ימלוכו", [התורה אומרת, בי - על ידי, תתקיים מלכותם אם יתנהגו כמשפט התורה], הא למדת שכתר תורה גדול מכולם. אמרו חז"ל (הוריות יג ע"א): אפילו ממזר תלמיד חכם, קודם לכהן גדול עם הארץ, שנאמר יקרה היא מפנינים, מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים. (רמב"ם פ"ג הלכה א ב)

אפילו לילה אחד

אף על פי שמצות תלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר: והגית בו יומם ולילה, מכל מקום אין אדם לומד את רוב חכמתו אלא בלילה. וכך אמרו חכמים: אין רינה של תורה אלא בלילה, שנאמר קומי רוני בלילה. וכן אמרו חכמים (עבודה זרה דף ג עמוד ב) "כל העוסק בתורה בלילה, חוט של חסד משוך עליו ביום", [שהקב"ה נותן לו חן בעיני הבריות] שנאמר "יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי" - כיון שבלילה שירה עמי [שירה זו התורה, כמו שנאמר: ועתה כתבו לכם את השירה הזאת], אז ביום יצוה ה' חסדו. לפיכך הרוצה לזכות בכתרה של תורה, יזהר מאוד בכל לילותיו, ולא יאבד אפילו אחת מהן באכילה ושתייה, בשינה ושיחה וכיוצא בהם, אלא בתלמוד תורה וחכמה. (רמב"ם פרק ג הלכה יג)

שמה לא תפנה

מי שנשאו ליבו לקיים מצוה זו כראוי, ולהיות מוכתר בכתר תורה, לא יסיח דעתו

לדברים אחרים, ולא ישים על לבו שיקנה תורה עם העושר והכבוד כאחת. שמא תאמר עד שאקבץ ממון, ואחר כך אחזור ואקרא. או עד שאקנה מה שאני צריך ואפנה מעסקי ואחזור ואקרא, אם תעלה מחשבה זו על לבך, אין אתה זוכה לכתרה של תורה לעולם, אלא עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי, ואל תאמר לכשאפנה אשנה, שמא לא תפנה. (רמב"ם שם הלכה ו ז)

הוי ממעט בעסק

כתוב בתורה (דברים פרק ל פסוק יב): לא בשמים היא ולא מעבר לים היא. ודרשו חכמים: לא בשמים היא - לא בגסי הרוח היא מצויה. ולא בהולכים לסחורה מעבר לים היא. לפיכך אמרו חכמים, לא כל המרבה בסחורה - מחכים. וציוו חכמים (אבות פרק ד משנה י) "הוי ממעט בעסק, ועסוק בתורה". (רמב"ם שם הלכה ח)

זה לא הולך ביחד

אין דברי תורה מתקיימים במי שמרפה עצמו עליהם. ולא באלו שלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתיה, אלא במי שממית עצמו עליהם, ומצער גופו תמיד, ולא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה. אמרו חכמים דרך רמז: "זאת התורה אדם כי ימות באהל" - אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באהלי החכמים. וכבר אמר שלמה בחכמתו (קהלת פרק ד פסוק ט): "אף חכמתי עמדה לי", תורה שלמדתי באף [בחוץ ואומץ, אע"פ שהיה קשה לי], היא שעמדה לי. (רמב"ם שם הלכה יב)

נמנום באמצע הלימוד

אין ישנים בבית המדרש. וכל המתנמנם בבית המדרש, תורתו נעשית קרעים קרעים, וכן אמר שלמה בחכמתו "וְקָרְעִים תִּלְבָּשִׁי נֹמֶה". (רמב"ם פ"ד הלכה ט)

דיבורים בטלים

אמרו חכמים (אבות פרק ג משנה ט): המהלך בדרך ושונה [לומד], ומפסיק ממשנתו ואומר, מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה [אדמה חרושה], מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו. ומכאן רואים את חומרת הדיבור באמצע הלימוד, שאע"פ שהפסיק בשבח ותהלה להקב"ה על מעשיו ובריאתו הנפלאה, היאך ברא אילן זה בכמה גוונים, פירותיו בצבע אחד ועליו בצבע אחר, ונתן חן מיוחד לכל פרי ופרי, בטעמו ומראיתו, בכל זאת מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, ואע"פ שחזר מיד ללימודו, על אחת כמה וכמה אם האדם מפסיק בשיחה של דברים בטלים, ח"ו. והוא הדין ללומד בביתו או בכל מקום אלא שדיבר במצוי, שבדרך יש אילן וניר. (רבנו עובדיה מברטנורא ותו"ט)

ואמרו חכמים (חגיגה יב ע"ב) כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה, מאכילים אותו גחלי רתמים, שנאמר (איוב פרק ל פסוק ד): הִקְטַפְתִּים מִלֹּחַ עֲלֵי שִׁיחַ, וְשָׂרַשׁ רִתְמִים לְחֶמֶם. וכמו שתרגם התרגום, דשבקין פתגמי אורייתא מן לוח לבהון [שעוזבים דברי תורה מלוח ליבם], מטול מלי דעלמא [בשביל מילים של חול]. ועל זה אנו מתוודים בוידוי הארוך ביום הכיפורים באמרנו: 'קטפנו מלוח על שיח', דהיינו דברנו דיבורים בטלים באמצע הלימוד.

וכתב בספר "אור לציון - חכמה ומוסר" (עמוד כט): אותם שנמצאים בבית המדרש ואוהבים לדבר דברים בטלים צריך להתרחק מהם, כי מי שאוהב ללמוד הוא אוהב

ה', ומי שאוהב להפריע באמצע הלימוד זה ממרה פי ה'. ולכן מי שיושב ליד אחד כזה, עליו לברוח ולעבור למקום אחר, ובשום אופן לא ישאר לשבת לידו. אין ספק שצריכה להיות אהבת חברים עם כולם אבל צריך להזהר מאוד שלא לשבת ליד מי שאוהב להפריע בלימוד ולספר דברים שונים. עליו לדעת שחבר כזה גוזל מחייו, ממש כפשוטו גוזל את החיים שלו, שהרי מה זה מושג חיים? רק עבודת ה' יתברך. אחרת, כלום לא שווה. כל התענוגות וההנאות של העולם כמו חלום, ולא היה כדאי לבוא לעולם בשבילם. ואפילו אם היה העולם ללא שכר ועונש רק תענוגות, בכל זאת לא שווה כלום. כי כמה שיהנה, הרי כשמזדקן, נחלש ותש כוחו. ואם נשאל אותו אחרי שנהנית כל ימך, האם היה כדאי לך לבוא לעולם? יאמר לא! הכל עבר כמו חלום. יוצא שהחיים העיקריים הם רק עבודת ה' יתברך, א"כ זה שמפריע לחברו בלימוד התורה כאילו הרגו לפני זמנו, קיצר את חייו והפסידם! ומי מוכן שיתקצרו לו כמה ימים וכל שכן כמה שנים עבור זולתו?!

אכן זה מעניין, כמה יכולים לפטפט, הלוא זה מעייף, אלא היצר הרע נותן כח ומרץ, ונותן הרגשה שכמשוחחים בדברים שמחוץ ללימוד, הזמן עובר מהר מאוד, וזה מפתה לחשוב שטוב לשוחח, ומה לו לישא בעול התורה. ועל זה אמר שלמה המלך ע"ה (קהלת פרק יא פסוק ט): "שִׁמְחָה בְּחֹרֶץ בְּלִדְיוֹתָי, וְיִטְיֶבְךָ לִבְךָ בְּחֹרֶץ־יָתֶיךָ, וְהִלֵּךְ בְּדַרְכֵי לֵבָךְ וּבְמַרְאֵה עֵינֶיךָ, וְדַע כִּי עַל כָּל אֵלֶּה יִבְיֹאֲךָ הָאֱלֹהִים בְּמִשְׁפָּט".

ואם נשאל את האדם לאחר ששוחח עם חברו על דא ועל הא, האם יצא לך תועלת מאותה שיחה? יאמר, לא יצא לי כלום, הכל הבל וריק. ולמחרת נראה אותו שוב מדבר. והלוא אתמול אמר שאין לו תועלת מהדיבור, אם כן מדוע הוא ממשיך לדבר? אלא שכבר השתלט עליו היצר הרע. על כן, צריך להתאפק ולעשות גדרים וסייגים, כי אילולי זה, כל הזמן יתבטל חס ושלום, ואפילו אם נניח שילמד, לא ירגיש את מתיקותה של התורה, משום שמפסיק באמצע הלימוד, ותורתו נעשית קרעים קרעים, ה' יצילנו. הזמן יקר מאוד, אבל הבעיה שלא מעריכים את הזמן ולא מנצלים אותו כראוי, הזמן עושה את שלו ואנחנו לא עושים את שלנו!

והעצה היא ללמוד במאמץ, בחשק, בהתלהבות ובהתמדה, ולא לדבר אפילו מילה אחת באמצע הלימוד, כדי שלא לתת אפשרות לפתח של שיחה. ואם רואה אדם שקשה לו להתחיל ללמוד, כי בשעה שרוצה להתחיל מרגיש חולשה, יחזק עצמו במוסר ויכפה יצרו ללמוד חמש דקות בלי לדבר, ולאט לאט עוד חמש דקות עד שיתרגל ללמוד זמן מרובה ברצף, ואז יזכה להרגיש טעמה של תורה. וירגיש את גודל טעותם של הבטלנים.

וחלילה לחשוש מלעג הסובבים אותו שיאמרו לו: מה, נהיית צדיק?! אלא יהיה עז כנמר לעשות רצון אביו שבשמים ולא יבוש מהם, ואם החליט החלטה מסוימת, ובא חברו לשוחח עמו, צריך להתגבר ולעמוד בהחלטתו: אין אני מפסיק עד שאגמור, וכך יעשה פעם פעמיים, ויאמרו מה שיאמרו עליו, ואחר כך ישלימו עם המצב שהוא לא מדבר באמצע הלימוד, ויעזבו אותו.

והנה כתוב בקונטרס היחיאלי בשם הרב נועם אלימלך, מי שעושה יום אחד תענית דבור וקורא את התהלים שלוש פעמים, נחשב לו כתענית הפסקה משבת לשבת

שמעלתו כאילו התענה שישים וחמש אלף ושש מאות תעניות. והרי זה קל, וכי לא כדאי ביום אחד להרויח כל כך הרבה תעניות?! ומזה נלמד על אחת כמה וכמה לעוסק בתורה, שמעלתו הרבה יותר מקריאת תהלים, ואם כן מה גדולה מעלתו אם הוא עוסק בתורה בלי דיבורים בטלים, ובמיוחד מי שיש לו תאוה לדבר וסקרנות להתעניין בכל מיני נושאים ומתגבר על תאוותו ובולם פיו, מי יודע כמה זכויות והטבות הוא מוסיף לעצמו ולעולם כולו.

ולפעמים נראה לבחור בהשקפה ראשונה שהוא נמצא שתיים עשרה שעות בין כותלי הישיבה, אבל אם יעשה חשבון מדויק יראה שבמשך כל היום הוא לומד רק חמש או שש שעות, וכן אברך שנמצא כשבע שעות בין כותלי בית המדרש, לאחר חשבון מדויק יראה שבמשך היום אינו לומד אלא כארבע שעות, כי מבזבז את הזמן במציאת ספר, בהכנת שלחן, בשיחות על דא ועל הא, איך מקבלים הנחה בארנונה, והיכן מוכרים את המוצרים יותר בזול, ועוד מענייני חדשות ופוליטיקה, והשעון עושה את שלו, ולקראת הסוף הוא לומד קצת, כדי שלא יראה שלא למד כלום או כדי להשקיט את מצפונו, הרי ששעות רבות העביר מבטלה לבטלה. ובזה פירש פעם ידידי הרה"ג רבי יוסף עדס זצוק"ל את הפסוק במשלי (כד ל): "מעט שנות מעט תנומות מעט חיבוק ידים לשכב", כי פעמים חושב לעצמו לישון רק כמה רגעים ולהתמהמה מעט זמן, ולבסוף מפסיד הרבה, כי דקה מושכת דקה.

ולדעתי מי נקרא בחור שקדן? מי שהשעה אצלו היא שישים דקות של לימוד ולא מדבר באמצע. ערובה לאיכות - היא הלימוד ללא הפסקות בשיחות בטלות. וצריך להתעורר לדברים אלו כבר בצעירות, כי כשהאדם מתבגר מקבל שכל ורוצה ללמוד יותר תורה, אבל הבעיה שאז הוא נתון בעול המשפחה ואין לו זמן וישוב הדעת כבימי הבחורות, אם לא שהכין את עצמו מראש. עכ"ד הרב אור לציון.

ביטול תורה של רבים - אין מספיקים בידו לעשות תשובה

ועל אחת כמה וכמה המדבר דברים בטלים באמצע שיעור תורה הנאמר ברבים, שלא רק שהוא עצמו חוטא שבוטל מדברי תורה אלא אף מבטל את אחרים, ונמצא שהוא חוטא ומחטיא שאין מספיקים בידו לעשות תשובה, ולא לחינם מנאו הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ד ה"א) הראשון מתוך כ"ד דברים המעכבים את התשובה. ויש להזהר בזה אפילו בדברים שבקדושה כמו בברכות על שתיה ומאכלים, שלא לברך בקול רם, שבזה הוא מסיח את דעתם של המשתתפים בשיעור כדי לענות אחריו 'אמן'. ובעוונותינו הרבים, כמה וכמה נכשלים בזה בחושבם שמעשיהם רצויים, ומביאים מיני ברכות באמצע הלימוד לעילוי נשמת קרוביהם, ואינם יודעים שבמקום עילוי נשמה, הרי הם עושים להיפך ח"ו. אשר על כן, ישתדלו שלא לחלק מאכלים באמצע הלימוד. וגם מי שנצרך למאכל או משקה באמצע הלימוד, יברך בלחש שרק אוזניו ישמעו, וזכות הרבים תלויה בו. (קדושת בית הכנסת עמוד עה)

תשובה לאדם שביטל תורה לרבים

אף על פי שאמרו חכמים, המחטיא את הרבים אין מספיקים בידו לעשות תשובה, מכל מקום אם עשה תשובה, הרי זה בעל תשובה (רמב"ם שם ה"ז). ותשובת המשקל לעוון זה, שיזכה את הרבים בלימוד התורה, כנגד מה שביטל תורה מהרבים. ויכול

לעשות זאת על ידי שיארגן שיעורי תורה או שיפיץ תורה לרבים, כמו חוברות אלו לציבור, כדי לדעת את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו.

עצות טובות

אמרו חכמים: ברית כרותה שכל הקובע תלמודו בבית הכנסת או בבית המדרש, לא במהרה הוא שוכח. וכל היגע בתלמודו בצנעא, מחכים. וכל המשמיע קולו בשעת לימודו, תלמודו מתקיים בידו. אבל הקורא בלחש, במהרה הוא שוכח. (רמב"ם פ"ג ה"ב)

וסגולה טובה לזכרון, בשעת הקידוש בליל שבת, כשאומר 'זכרון' למעשה בראשית, יאריך מעט בתיבת 'זכרון', ויכוין במחשבתו שיזכה ה' לזכור את כל לימודו. וכן כשאוכל זיתים, יכוין על כל זית וזית: "אל אלוקים מ, צ, פ, ץ", ואדרבה יזכה לזכרון, וכמו שכתב רבנו האר"י ז"ל. (יביע אומר חיד"ד ח"ב סימן ח אות ד)

מהו ענין השכחה?

כתב רבנו האר"י ז"ל: "השכחה אשר באנשים, היא נותנת עצלה ותרדמה להמנע מעסק התורה, באמרם כי הנה חס ושלוש נמצאים יגעים לריק ולבטלה, כיון שהכל נשכח מהם, ולכן נודיעך ענין השכחה מה עניינה. הנה נודע מאמר הזהיר הקדוש בפרשת משפטים, כי בתחלה נותנים לאדם נפש, ואם יזכה יותר יקבל רוח. והנה בתחלה הנפש היא נקבה ובה ענין השכחה, וכל זמן שלא השיג האדם חלק הרוח הבאה לו מהזכר ובו סוד הזכירה, הוא שוכח והולך. והנה הוא טורח ומתקן הנפש, על ידי טרחו ועמלו בתורה. ואף על פי ששוכח מה שלומד, אינו יגע לריק חס ושלוש, יען כי בעולם הבא ולעתיד לבוא יזכירו לו כל מה ששכח כמו שאמרו בזוהר פרשת בראשית. ואם עתה בחיים הוא שוכח, הטעם הוא כי המקום גורם לכך, יען כי הוא מתקן הנפש הנקרא עלמא דנוקבה, ואינו יגע לריק חס ושלוש, ומחויב הוא לתקן הנפש בראשונה, ואחר כך יתנו לו הרוח". (ארחות צדיקים לרבי חיים שלמה דיאש עמוד קסט)

הלכה למעשה

מצות עשה על כל יהודי ויהודי ללמוד הלכה למעשה, כמו שנאמר (דברים פרק ה פסוק א): "וְלִמְדֶתֶם אֹתָם וְשִׁמְרֶתֶם לַעֲשֹׂתָם", והיינו שילמד האדם כדי שידע לקיים את מצוות ה' יתברך כהלכתן, וישמור עצמו מכל איסורי התורה. ואמרו חז"ל (קדושין דף מ עמוד א) גדול תלמוד שמביא לידי מעשה'. (שלב)

נחיצות לימוד המוסר

כתב מרן החיד"א בספרו "דבש לפי" (מערכת ת אות מא): עיקר הלימוד שיצרף ללימוד מוסר, ועל ידי זה יהיה לימודו בהרהור תשובה והכנעה, ויבטל את היצר הרע. וגם המלאך המגיד הזהיר את מרן רבנו יוסף קארו ז"ל שילמד מוסר. והגאון מהרש"ל מינה לעצמו מוכיח שיוכיחם על מעשיו, וגזר עליו שיוכיחם כמו שמוכיחים את ההדיוט. והאדם עצמו בלומדו מוסר, יראה תועלת והתעוררות הנפש, שזהו עיקר הלימוד להכניע עצמו ולהתעורר ביראת ה', כי זהו תכלית התורה, כמו שנאמר: ראשית חכמה יראת ה'. ושנינו: כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת. הבט ימין וראה במדרש שוחר טוב: "לא נתן הקב"ה את התורה, אלא כדי שלא יעסקו בלשון הרע ובדברים בטלים". ועל ידי תוכחות המוסר, יזכה להיות עניו ויבוא ללימוד תורה לשמה. ומכאן תוכחה לאותם שאינם רוצים ללמוד כי אם

גמרא ופוסקים, ומבזים בלבם לאותם שלומדים תנ"ך ומשניות וספרי מוסר. והן בעוון לא יבינו, כי האף אמנם שלימוד הגמרא יקר מאוד, ואין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד, מכל מקום כל זה ללומד תורה לשמה בענווה ונזהר בדקדוקי מצוות כמו הדורות הראשונים שהיו קדושים מאוד, אבל בדור יתום זה שגברה הסטרא אחרא ויצר הרע רודף ביותר את לומדי התורה, עינינו הרואות כי אם אינם לומדים מוסר, על הרוב הם מתגאים בלימודם וחושבים שהם חכמים גדולים ומבזים את הזקנים וגדולי דורם, וגם תפלתם אינה כהוגן ובלי כוונה, ופוגמים בברית הלשון והראיה, ולכן אין תורתם רצויה כי אינה לשמה. על כן, אותם אשר נגע אלוקים בלבם, ימהרו לשוב בתשובה וילמדו מוסר, ותיכף יכירו בגאווה ומאותם לימודם, ואשר נכשלים בכמה עניינים וישובו אל ה', ואז לימודם יעלה לרצון לפני ה' ונסלח להם. ע"כ. וכתב הגאון רבי חיים פלאג'י בספרו כף החיים (סימן כ אות ד): לא יעבור עליו יום אחד מבלי שילמד מוסר לפחות חצי שעה קודם שיתחיל ללמוד בעומק ההלכה, וכל שכן אם מלמד לתלמידים שידריכם ללמוד תחילה בספר הקדוש ראשית חכמה מעט בכל יום החל וגמור, וכן על זה הדרך בספר הטהור נורא ונשגב שבט מסר וכדומה להם ספרים הרבה אין קץ. וכך היה מנהיגינו בישיבתנו בית יעקב. וכתב עוד (סימן לא אות נד): חם ליבי בקרבי כי אזכרה ימים מקדם, בכל יום אחר תפילת שחרית היינו בצוותא חדא עם מוה"ר החסיד הפרד"ס והרב מוהר"ם רבי ז"ל, לומדים בספר הקדוש ראשית חכמה פרק אחד בכל יום, בהתלהבות ובהתבודדות, והיו עינינו מקור דמעה, וכמעט לא היינו מרגישים בעצמנו על מה אנחנו יושבים. ע"כ. ואם גדולי עולם ארזים אלו, הקפידו על לימוד המוסר בכל יום, מה נענה אנחנו אזובי הקיר, אחריהם. וכתב מרן רבנו עובדיה יוסף שליט"א בספרו הליכות עולם (חלק ח עמוד שלח): גם אני אזכרה ימים מקדם, בימי חרפי מקדמוני, שהיינו משכימים לקום לבית הכנסת אוהל רחל לעדת הפרסים, כשעה לפני תפלת שחרית, כדי ללמוד מוסר בחרדת קודש בספר הקדוש ראשית חכמה, בצוותא חדא עם ידיד נפשי החכם המופלא, בכתם פז לא יסולא, ממצידיקי הרבים, צדיק ונשגב, רודף צדקה וחסד, רבי יעקב דוויק הכהן זצ"ל, ועפעפינו יזלו מים בלב נשבר ונדכה. וגם בימי העוצר של הבריטים, לא נמנענו מללכת לבית הכנסת ללימוד המוסר, וה' יתברך הצילנו מידם, והיינו מרגישים התעלות רוחנית מדברי הראשית חכמה הקדושים. ע"כ.

סיום הש"ס

שאיפות גדולות צריכות להיות לכל אחד ואחד לדעת את הש"ס, ואפילו אותם אנשים שהתחילו ללמוד גמרא בגיל מבוגר, צריכים לשאוף לדעת את הש"ס. ואשרי אדם הזוכה לעודד ולחזק את בחורי ישראל הצעירים, שכבר בימי בחרותם ינצלו את זמנם כהוגן ויסיימו את הש"ס בידיעה טובה של גמרא רש"י בתחילה.

לעודד ולחזק

דבר עצום ונשגב מאוד, מה שנהגו רבים להבטיח שכר לבניהם, כדי לעודדם שיסיימו מסכתות רבות. דבר זה נפלא וחשוב הוא ביותר ומעלתם גדלה עד למאד. ובפרט בדור הזה, שהניסיונות ברחוב רבים הם לצערנו הרב, והמציאות מוכיחה שקשה להושיב ילד או בחור צעיר שילמד ויעסוק בתורה בחשק רב וברצף זמן

ממושך, אם לא שמעודדים אותו במתנות ופרסים למיניהם. ומצוה רבה להורים לתת פרסים לילדיהם אפילו עבור לימודם בשבת, ואין בזה חשש איסור של שכר שבת כלל. ומכל מקום בודאי שחובה קדושה על כל אברך ובן ישיבה לקבוע זמן לעצמו גם ללימוד הלכות פסוקות, לדעת מה יעשה ישראל.

הדף היומי

לימוד הדף היומי נפלא עד מאוד, שבמעט זמן שאדם משקיע בכל יום, זוכה לגדול בתורה ולסיים את הש"ס. ומכל מקום חובה על כל לומדי הדף היומי להשקיע כל יום זמן נכבד ללימוד ההלכות מתוך ה"שלחן ערוך" ונושאי כליו, כדי שידעו את ההלכות למעשה ולא יכשלו באיסורים ח"ו, כמבואר בדברי הפוסקים דלהלן:

הגאון השפתי כהן (י"ד סימן רמו ס"ק ה) כתב: יש בעלי בתים הנוהגים ללמוד בכל יום תלמוד עם פירוש רש"י ותוספות, ואינם לומדים בפוסקים. אבל האמת היא שצריכים ללמוד בספרי הפוסקים דיני התורה להלכה ולמעשה, שזהו שורש ועיקר לתורתנו, ואינם יוצאים ידי חובת מצות תלמוד תורה כלל בלימוד התלמוד, ולכן אם אינם לומדים אלא שלוש או ארבע שעות בכל יום, לא ילמדו גמרא בלבד.

גם הגאון רבנו זלמן כתב: אדם שאין לו פנאי הרבה, צריך שיהיה כל לימודו בלימוד הדינים המביאים לידי מעשה, שהם ההלכות הצריכות לכל אדם לדעת אותם, כדי לקיים את המצוות, ולהזהר שלא להיכשל באיסורים חס ושלום. דהיינו בשלחן ערוך אורח חיים, ומעט יורה דעה, ומעט באבן העזר וחושן משפט, כל הלכה ברורה בטעמה על פי הבית יוסף. ובספר תשובה מאהבה כתב: זה השלחן אשר לפני ה' שמו נאה לו "שלחן ערוך - אורח חיים", אשר בו כל ההנהגות והדינים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ובו הלכות גדולות לשבת וברכות הנהנין ויתר ההלכות, ולא כאשר ראיתי מההמון שלומדים בכל יום דף גמרא, ואינם יודעים דיני ברכות הנהנין והלכות שבת.

גם הגאון רבי יהונתן אייבשיץ בספרו יערות דבש כתב: אי אפשר כלל במציאות שינצל האדם מאיסור שבת, אם לא ילמד כל הדינים על בוריים היטב. ומי שלא למד הלכות שבת פעמיים ושלוש לא יוכל להמלט שלא יקרה לו חילול שבת הן דאורייתא והן דרבנן. ומי גבר ימלט נפשו לומר, זך אני מפשע וחף אני מעוון בשמירת שבת אשר עונשה קשה למאוד, והפליגו מאוד בעונש זה. ואם כן מהראוי לשומרו כראוי וללמוד הלכות שבת בתמידות, ואצל רב שיברר לו הכל, וישנן עד שיהיה שגור בפיו, אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה, כי שכרו מרובה ומגן בפני הפורענות. ע"כ. והביאו המשנה ברורה בהקדמה להלכות שבת עי"ש.

על כן, אם רואה אדם שזמנו מצומצם מאוד, יפנה זמנו קודם ללמוד את ההלכות למעשה, כדי שלא יכשל באיסורים, וכשיזכה להבין בערכה של התורה יותר, שאז כבר בודאי ימצא זמן יותר ללמוד בכל יום, יעסוק גם בלימוד הגמרא. (שלז)

והודעתם לבניך

מצות עשה על כל אדם ללמד את בניו תורה, שנאמר: "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם". וכן חייב אדם ללמד את בן בנו תורה, שנאמר: "והודעתם לבניך ולבני בניך". אלא שכדי להקל עלינו את המלאכה, זיכה אותנו בורא עולם שיהיו בתי ספר שירכוז את הילדים וילמדו

אותם חוקי חיים, חוקי תורתנו הקדושה המתוקה מדבש ונופת צופים. אשר על כן, כל אדם יחנך את בניו ובנותיו אך ורק בבתי ספר תורניים ההולכים לפי חוקי התורה, עם מלמדים יראי ה' המקפידים על שמירת התורה והמצוות כראוי, ולא ישלח את ילדיו חס ושלום למקומות שאינם מקפידים כהוגן על התורה והמצוות. ועליהם בוכה הקב"ה ואומר: **מָה מַצָּאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עוֹל כִּי רָחֲקוּ מֵעָלַי וַיִּלְכוּ אַחֲרֵי הָהָבֶל וַיִּהְיֶה לָהֶם נֶשֶׁבֶר וַיָּהָלוּ**. ועוד נאמר: **כִּי שְׁתִּים קָעוֹת עָשָׂה עָמִי אֲתִי עֲזָבוּ מִקּוּר מִים חַיִּים לַחֲצֹב לָהֶם בְּאֵרוֹת בְּאֵרֹת נְשָׁפְרִים אֲשֶׁר לֹא יִכְלוּ הַמַּיִם**. דהיינו, לא רק שעזבו את הקב"ה ואת התורה והמצוות, אלא גם הלכו לרעות בשדות זרים, לומדים מיני לימודים שהם נגד התורה, דברי כפירה, חינוך לא רק לחוסר צניעות אלא לפריצות ממש, ועוד ועוד ה' יצילנו. האם שמענו פעם כי בבתי ספר כאלה ילמדו מוסר על כיבוד אב ואם? על הכבוד לאנשים מבוגרים וזקנים? על שמירת השבת וקיום המצוות? כל ראשם ומחשבותיהם בכדור, ובמיני תועבות למיניהם, ה' יצילנו. לא כן תורתנו הקדושה - תורת חיים, המחנכת ומדריכה אותנו בדרך ישרה, מצווה אותנו "כבד את אביך ואת אמך", "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן", "ואהבת לרעך כמוך", וכל המצוות כולן ללא יוצא מן הכלל הן בכלל "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום", כמבואר במסכת גיטין (דף נט עמוד ב).

הזורעים בדמעה ברנה יקצורו

אדם שזורע בדמעה בקטנותם של הילדים, וכבר בעודם רכים מחנכם בבתי ספר תורניים ללא פשרות, ולא בכל מיני בתי ספר "דתיים" למיניהם, אשר בעוונותינו הרבים רואים את התלמידים היוצאים מהם, כמה מהם נשאים שבת ומניחים תפילין והולכים בדרך ה' - אזי ברנה יקצורו. ואע"פ שבתחילת חינוכם מוטלת עליו משימה קשה להשגיח עליהם רבות: על לימודם, על שמירת המצוות, על דרך ארץ ומדות טובות, כבוד לזולת ועוד ועוד, בכל זאת אחר שכבר גדלו, אינו צריך לטרוח הרבה, ליבו סמוך ובטוח שבניו ברוך ה' מחונכים ועולים במסילה העולה בית אל, בדרך אשר סללו לנו אבותינו הקדושים. אם הילדים יצאו בערב לאיזה מקום, אינו דואג מחשש שילכו לכל מיני מקומות שאינם ראויים לרוח התורה, להסתובב ברחובות ולשבת על הספסלים כמשועממים באפס מעש, כרבים מבני הנוער למיניהם, אשר לילותיהם מבוזבזים ושורפים זמנם בהבל וריק.

החינוך שבבית

ואל ישיאך יצרך, כאותם התועים אחר יצרם הרע, כי החינוך הוא רק בבית, ועל סמך זה נותנים את ילדיהם בבתי ספר שלא לפי חוקי התורה, ומסתמכים על זה שלוקחים את ילדיהם לבית הכנסת להתפלל, וטוענים כי הילדים רואים את אשר האבא עושה, קידוש של שבת ועוד, וכך יחקהו. אך כל זה עצת היצר הרע, וכבר כתב הרמב"ם, כי טבעו של אדם להמשך אחר חבריו, שכניו ומכריו הסובבים אותו, ואינו מן הנמנע שיהיה מושפע ממעשיהם ודרכיהם. ואמנם אין אנו שוללים את החשיבות בחינוך הבית, אשר עוצמתו גדולה מאוד, אך אי אפשר להסתפק בזה. ועינינו הרואות את אותם הילדים שהוריהם טענו כן, וסמכו על דעתם הכוזבת לחנך את בניהם לא במקומות שמקפידים על קיום התורה והמצוות ויראת שמים כהוגן, ובסופו של דבר, רבים מהם לא הלכו בדרך ה' כלל. ישמע חכם ויוסף לקח.

נשים

נשים פטורות ממצות תלמוד תורה, שנאמר: **"ולמדתם אותם את בניכם"**, בניכם ולא בנותיכם. ואף על פי כן חייבות הן ללמוד את הדינים השייכים להן, שאם לא תדענה הלכות

שבת, ברכות, בשר בחלב, טהרה וכיוצא, היאך תוכלנה לקיימן כראוי כדת וכדין? ומטעם זה גם נשים מברכות ברכות התורה, ואומרות 'אשר קדשנו במצוותיו וציונו על דברי תורה'. (שפד)

הן אמת שכתב הרמב"ם, שלכתחילה לא ילמד אדם את בתו תנ"ך, מכל מקום כתבו רבותינו האחרונים, שבזמנינו יש להתיר לכתחילה ללמד את הבנות תנ"ך בהסברה מלאה עם מוסרי חז"ל וכיוצא. כמו שכתב החפץ חיים, וזה תוכן דבריו: ונראה שכל זה הוא דוקא בזמנים הראשונים, שכל אחד היה דר במקום אבותיו, וקבלת האבות היתה חזקה מאוד אצל כל אדם להתנהג בדרך שהלכו בה אבותיו, וכמאמר הכתוב: "שאל אביך ויגדך, זקניך ויאמרו לך", בזה אמרו שלא ללמוד תורה, שיש לה לסמוך בכל הנהגתה על מסורת אבותיה הישרים. אבל כעת בעונות הרבים, שקבלת האבות התרופפה מאוד, בודאי שמצוה רבה ללמדן תנ"ך ומוסרי חז"ל, כדי שיתחזק אצלן ענין אמונתנו הקדושה, שאם לא כן עלול הדבר שיסורו לגמרי מדרכי ה' ויעברו על כל יסודות הדת, חס ושלום. (שפד)

וכיוצא בזה כתב בספר זקן אהרון וולקין, שבימינו שהרחוב מלא הוללות וסכלות, כפירה ומינות, ועינינו הרואות שרק הבנות המתחנכות בבתי הספר של 'בית יעקב', רוח הקדושה חופפת עליהן, טוב שילמדו תנ"ך אף שאין זה נוגע להלכה, אלא רק להתפתחות הבנות לרמה גבוהה, שגם בזה יש כח למשוך בעבותות אהבה את לב האבות והבנות החפצים גם בלימודים אלו, להתחנך בהשכלה גבוהה על פי רוח התורה. וגם הלימודים האחרים שאינן קודש כמו חשבון וכדומה, הרי הן כחולין על טהרת הקודש, ושום תקלה לא תצא מזה, ואדרבה הנערות אשר ילמדו בבתי ספר אלו, ינצלו מזרם הכפירה ורוח המינות המנשבת ברחובות הקריה. (שפד)

אין ללמד את הבנות בבתי הספר, לימוד תורה שבעל פה, שהם המשניות והגמרות, שעל זה אמרו חז"ל (סוטה כ ע"א): "כל המלמד את בתו תורה, כאילו מלמדה תיפלות". וזאת מלבד כל המכשולים שיש בדברים אלו לצערנו הרב, שבדרך כלל הן יושבות בכיתה אחת עם בנים ולומדים גמרא, ובא מורה ומלמד אותם, והיכן מצות התורה "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם"? וכל שכן שבמעשים אלו גורמות הן לגרות בעצמן את היצר הרע. וכבר אמרו בגמרא קידושין (פא ע"א): לא ילמד אדם את בנו אומנות בין הנשים. וכתב המאירי, שלא יושב תינוק ותינוקת כאחת לאומנות אחת, כדי שלא ירגילם זה עם זה ויבואו לידי עבירה. ע"כ. מכאן אנו למדים כמה גדולה חובת ההפרדה לא רק בין בחורים לבחורות, אלא אפילו בין ילדים לילדות. וכן אמר דוד המלך ע"ה בתהלים: בחורים "וגם" בתולות, זקנים "עם" נערים. לא אמר בחורים עם בתולות, אלא אלו לבד, ואלו לבד.

אשר על כן, כל ההורים, המנהלים והמורים אשר יראת ה' נוגע אל ליבם ויראת שמים בקירבם, עליהם לעמוד על המשמר ולעשות הפרדה מלאה בין הבנים לבנות. וכבר לפני למעלה משלושים שנה התקיים כנס חירום של כל גדולי רבני ארץ ישראל, ובו השתתף הגאון הצדיק האדמו"ר רבנו ישראל אבוחצירא 'הבבא סאלי' זיע"א, והכריז יחד עם כל גדולי ישראל, שחלילה להקים בתי ספר מעורבים לבנים ובנות יחדיו, והעושה כן אסור לשתף עמו פעולה, שהוא פורץ גדר הצניעות, ויש להבדילו מקהל עדת ישראל. וברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת לעשותם, ולעמוד באמת בכל כוחותיו על המשמר, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא.

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם